

Razvoj privrženosti, dobrobit djece i kvaliteta prijelaza iz obitelji u vrtić

Sertić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:536284>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Petra Sertić

Razvoj privrženosti, dobrobit djece i kvaliteta prijelaza iz obitelji u vrtić

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Razvoj privrženosti, dobrobit djece i kvaliteta prijelaza iz obitelji u vrtić

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Pozitivna psihologija

Mentor: prof. dr. sc. Sanja Tatalović Vorkapić

Student: Petra Sertić

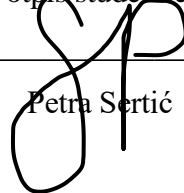
Matični broj: 0303062546

U Rijeci, siječanj 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da sam diplomski rad izradila djelomično samostalno, uz preporuke i savjetovanje s mentoricom. U izradi rada pridržavala sam se Uputa za izradu završnog rada i poštivala odredbe Etičkog kodeksa za studente/studentice Sveučilišta u Rijeci o akademskom poštenju. S obzirom na to da rad nisam izradila u potpunosti samostalno, za bilo koju vrstu diseminacije rezultata iz ovog istraživanja moram prethodno imati suglasnost mentora.

Potpis studentice:

Petra Sertić

SAŽETAK

Visoka razina kvalitete rada u kontekstu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja podrazumijeva njegu i ostvarenje visoke razine dobrobiti djece. Ovo je posebice važno u okviru dva aspekta: razvojnih zadataka kao što je razvoj privrženosti kod djece, te specifičnih i razvojno zahtjevnih situacija kao što su situacije prijelaza iz obitelji u vrtić. S obzirom na to, njihove razine i odnosi su analizirani u ovom radu. Cilj istraživanja bio je utvrditi odnos između privrženosti, prilagodbe i dobrobiti djece (zadovoljstvo tijekom adaptacije, osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos s odgajateljima), te socio-demografskih varijabli. Nakon pribavljenih dozvola i privola za provedbu istraživanja, isto je provedeno na uzorku od 11 odgajatelja i 129 djece u vrtićima Primorsko-goranske županije tijekom 2022. godine. Standardiziranim skalama procjene koje su popunjavali odgajatelji ispitane su varijable: temperament djece, privrženost djece (izbjegavanje, podržavanje, bliskost majka-dijete i odbacivanje), kvaliteta prijelaza i prilagodbe djece u vrtiću s četiri pitanja, osjetljivost majki, te odnos između odgajatelja i djece (bliskost i konflikt). Kao što je pretpostavljeno, rezultati istraživanja pokazali su najvišu zastupljenost sigurne privrženosti i adekvatne prilagodbe kod djece, višu razinu zadovoljstva tijekom adaptacije, postojanje viših razina osjetljivosti majke, višu razine socijalnosti i aktivnosti, a niže emocionalnosti u okviru ispitivanja temperamenta djece te postojanje bliskih odnosa između odgajatelja i djece. Također je je utvrđeno postojanje povezanosti između pojedinih varijabli privrženosti, prilagodbe i dobrobiti (zadovoljstvo tijekom adaptacije, osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece), socio-demografskih varijabli odgajatelja i karakteristika vrtića, te socio-demografskih varijabli djece i njihovih roditelja. Utvrđeni nalazi istraživanja potvrdili su nalaze prethodnih istraživanja, te ukazali na značaj ispitivanih varijabli u kvaliteti prijelaza i prilagodbe djece iz obitelji u dječji vrtić. Stoga je doprinos ovoga rada vidljiv kako u području empirijskih istraživanja, tako i korisnih implikacija za osnaživanje kvalitete odgojno-obrazovne prakse tijekom prijelaza i prilagodbe u dječjem vrtiću.

Ključne riječi: dobrobit djece, prijelazi iz obitelji u dječji vrtić, prilagodba, privrženost, socio-demografske varijable, temperament

ATTACHMENT DEVELOPMENT, CHILDREN'S WELL-BEING AND THE QUALITY OF TRANSITION FROM HOME TO KINDERGARTEN

ABSTRACT: A high level of quality of work in the context of early and preschool education implies care and achieving a high level of children's well-being. This is particularly important in the framework of two aspects: developmental tasks such as the development of attachment in children, and specific and developmentally demanding situations such as situations of transition from family to kindergarten. With this in mind, their levels and relationships are analysed in this paper. The aim of the research was to determine the relationship between attachment, adaptation, and children's well-being (satisfaction during adaptation, mother's sensitivity, child's temperament, and relationship with educators), and socio-demographic variables. After obtaining permits and consent to conduct research, the same was conducted on a sample of 11 educators and 129 children in kindergartens in the Primorje-Gorski Kotar county during 2022. The variables: children's temperament, children's attachment (avoidance, support, mother-child closeness, and rejection), quality of transition and adaptation of children in kindergarten with four questions, mothers' sensitivity, and the relationship between educators and children (closeness and conflict). As assumed, the results of the research showed the highest prevalence of secure attachment and adequate adaptation in children, a higher level of satisfaction during adaptation, the existence of higher levels of maternal sensitivity, higher levels of sociability and activity, lower emotionality in the framework of children's temperament tests, and the existence of close relationships between educators and children. The existence of a connection between certain variables of attachment, adaptation, and well-being (satisfaction during adaptation, mother's sensitivity, child's temperament and relationship between educators and children), socio-demographic variables of educators and kindergarten characteristics, and socio-demographic variables of children and their parents was also determined. The established findings of the research confirmed the findings of previous research and indicated the importance of the examined variables in the quality of the transition and adaptation of children from the family to the kindergarten. Therefore, the contribution of this work is visible both in the field of empirical research and useful implications for strengthening the quality of educational practice during the transition and adaptation in kindergarten.

Key words: children's well-being, transitions from family to kindergarten, adaptation, attachment, socio-demographic variables, temperament

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. RAZVOJ PRIVRŽENOSTI DJECE S ASPEKTA KVALITETE PRIJELAZA IZ OBITELJI U VRTIĆ	2
2.1. Teorijske odrednice privrženosti	5
2.2. Razvoj privrženosti djece u kontekstu prijelaza iz obitelji u vrtić	10
2.3. Prijelaz i prilagodba u okviru dobrobiti djece	13
2.4. Odrednice kvalitetnog prijelaza i prilagodbe djeteta iz obitelji u vrtić	16
2.4.1. Osjetljivost majke (primarnog skrbnika).....	17
2.4.2. Temperament djeteta.....	18
2.4.3. Odnos s djetetom	23
2.4.4. Odnos prilagodbe sa socio-demografskim varijablama	26
3. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA	28
4. METODOLOGIJA	29
4.1. Sudionici	29
4.2. Mjerni instrumenti	36
4.3. Postupak	38
5. REZULTATI I RASPRAVA	40
5.1. Deskriptivna analiza razvoja privrženost, prilagodbe i dobrobiti djece (zadovoljstvo tijekom adaptacije, odnos s odgajateljima, osjetljivost majke i temperament djeteta)	40
5.2. Povezanost privrženosti, prilagodbe i dobrobiti djece te socio-demografskih varijabli	51
6. ZAKLJUČAK	58
7. LITERATURA	60

1. UVOD

Prva istraživanja o privrženosti proveli su Mary Ainsworth i John Bowlby već 1960-ih i 1970-ih godina kojima su postavljeni čvrsti temelji znanstvenog pristupa ovom biološki ukorijenjenom sustavu i stoga karakterističnom za ljudsku vrstu (Tatalović Vorkapić, 2020). Unatoč tome, znanstvena istraživanja tek početkom 21. stoljeća daju konkretne odgovore o značaju koji privrženost ima u različitim stadijima života ljudi. Važnost istraživanja ove problematike prepoznaju brojni stručnjaci i znanstvenici koji se bave područjem razvojne psihologije, na što upućuje veći broj znanstvenih radova koji daju odgovor na pitanja o važnosti uspostave sigurnih obrasca privrženosti kod ljudi. Do sada je postignut značajan napredak ka razumijevanju osnovnih razvojnih procesa relevantnih za privrženost u djetinjstvu, kao i u drugim stadijima života.

Obitelj se promatra kao glavni kontekst socijalizacije djeteta. Jedan od sadržajnih elemenata tog konteksta je kvaliteta odnosa roditelja i djeteta, koja je povezana sa socijalnim i emocionalnim razvojem djece. Istraživanja ukazuju da je razvijeni sigurni obrazac privrženosti povezan s dječjim samopoštovanjem, interakcijom s vršnjacima i samokontrolom (Contreras, Kerns, Weimer i Gentzler, 2000). S druge strane, nesigurni obrasci privrženosti mogu se manifestirati kroz različite poteškoće psihološke funkcionalnosti djece, mladih i odraslih (Tatalović Vorkapić, 2020). Prijelazom iz obitelji u jaslice odnosno vrtić dijete se suočava, zasigurno, s jednom od najvećih njegovih prekretnica u životu koje izazivaju niz promjena i čine vrlo zahtjevan proces. Suočavanjem s novim okruženjem, novim pravilima i stranim odraslim osobama kod djece se aktivira sustav privrženosti. Stoga je kvaliteti prijelaza djeteta iz obitelji kao i prilagodbi djeteta na novo okruženje važno dati posebnu pažnju. Ujedno je to bio i motiv koji je inicirao istraživanje provedeno u ovom radu. Koliko će kvalitetan biti prijelaz djeteta iz obitelji u jaslice odnosno vrtić kao i prilagodba djeteta predškolskom okruženju ovisi o različitim čimbenicima. Predmet istraživanja odnosi se na razvoj privrženosti djece u kontekstu prijelaza i prilagodbe s fokusom na dobrobit djece. Cilj istraživanja je utvrditi odnos između privrženosti, prilagodbe i dobrobiti djece (zadovoljstvo tijekom adaptacije, osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos s odgajateljima,), te socio-demografskih varijabli.

2. RAZVOJ PRIVRŽENOSTI DJECE S ASPEKTA KVALITETE PRIJELAZA IZ OBITELJI U VRTIĆ

Dijete se od svojih najranijih dana suočava s nizom životnih prijelaza, koji su određeni intenzitetom promjena i djetetovim reakcijama na promjene s kojima se suočava. Prema Rimm-Kaufman i Pianta (2000: 492) *“prijelaz je intenzivan proces promjene i kretanja iz jednog identiteta u drugi, određen različitim čimbenicima u suvremenom okruženju i dinamičkom modelu tranzicije”*. Pianta i Kraft-Sayre (2003, prema Wildenger, 2011) u rani prijelaz uključuju kvalitativne promjene u fizičkom okruženju, rasporedima, aktivnostima, skrbnicima i očekivanom ponašanju. Promjene se mogu okarakterizirati kao velike ili kao male. Mali prijelazi mogu uključivati prijelaz s igre na pospremanja igračkica, s pranja ruku na vrijeme za užinu ili s igranja na otvorenom na povratak u kuću. Veliki prijelazi mogu uključivati preseljenje iz doma u ustanovu za rani i predškolski odgoj i obrazovanja, prijelaz od djeteta jedinca do djeteta koje postaje stariji brat ili sestra, od napuštanja jaslca do ulaska u vrtić. S obzirom na prirodu uključenih promjena, prijelazi obično stvaraju stupanj stresa. U svjetlu razvojnog tijeka ranog djetinjstva, prijelazi tijekom tog razdoblja mogu se promatrati kao kontinuirani, a ne kao statični procesi koji zahtijevaju prilagodbu za djecu i za skrbnike (Wolery, 1999). Od svih prijelaza, za većinu je djece, zasigurno, jedna od prvih i najvećih razvojnih prekretnica odvajanje od obitelji, odnosno prijelaz s primarnog učenja kod kuće na ulazak u ustanovu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (Tatalović Vorkapić, 2020). *“Proces prijelaza u vrtić može se pojmiti kao trajan proces koji počinje u godini prije polaska u vrtić i nastavlja se tijekom cijele vrtićke godine”* (Rimm-Kaufman i Pianta, 2000: 501). To nije samo prekretnica za djecu, već i za sve osobe uključene u prijelaznu situaciju, odnosno za njihovu obitelj, odgajatelje i stručni tim. Stoga i intenzitet djetetove reakcije ovisi o različitim čimbenicima i nije samo pod utjecajem veličine promjene. Određuju ga sve osobe obuhvaćene procesom prijelaza, odnosno njegova obitelj, odgajatelji i stručni suradnici. Prijelaz iz doma u odgojno-obrazovnu ustanovu može biti za dijete prilika za učenje novih stvari, savladavanje novih vještina, odnosno osobni rast i razvoj. Taj prijelaz, također, može biti i vrijeme neizvjesnosti i zabrinutosti zbog nepoznatog. Bohan-Baker i Little (2002) zastupaju stajališta da su veze kuća-vrtić presudne za prijelaz djece u vrtić. Uz podršku obitelji, u procesu prijelaza, djeci su bitni i svi drugi koji sudjeluju u istom procesu s djetetom.

Love (1992, prema Rimm-Kaufman i Pianta, 2000) navodi kako su jaslice za razliku od vrtića obično orijentirana na društveni razvoj, s odgajateljima koji pokazuju više topline od onih u vrtiću i okruženjima koja su manje zahtjevna za dijete u smislu rutine i poučavanja. Vrtići, s druge strane, stavljaju naglasak i na socijalne i na emocionalne sposobnosti djeteta. Zahtjevi, kao što su neovisnost od odraslih, slaganje s drugom djecom, prepoznavanje i pridržavanje rutini te budnost i aktivnost dulje vrijeme mogu biti izazov za djecu koja prelaze iz jaslica u vrtić. Interakcija odgajatelja i djeteta u vrtiću naglašava kognitivne vještine povezane s aktivnosti u kognitivnoj razvojnoj domeni i, kao rezultat, zahtijevaju više vremena za podučavanje novim vještinama u usporedbi s provođenjem nestrukturiranih aktivnosti u jaslicama. Prisutna je i tendencija grupiranja djece na različite načine kako bi se povećala autonomija. Svi ti zahtjevi ističu potrebu optimalne prilagodbe djeteta.

Prema Hrvatskoj enciklopediji (2021, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=424>) prilagodba se *“u psihologiji označava kao prilagođavanje ili privikavanje na neku novu situaciju ili preuređivanje neke situacije”*. Prilagodba djeteta na nove društvene odnose, kao i razvijanje sposobnosti za uspostavu i obogaćivanje međuljudskih odnosa, vrlo je važna za zdravlje i cjelokupni razvoj djeteta. Istraživanje koje je provela Lubowiecka (2000) pokazuju da se tendencije koje se očituju u ponašanju djeteta u ranom razdoblju prilagodbe na dječji vrtić odražavaju tijekom kasnijeg razdoblja. Prema istom istraživanju djeca koja su u ranoj dobi bila uključena u program rane prilagodbe postižu bolje rezultate u sve tri dimenzije prilagodbe na školsko okruženje koje autorica analizira: a) verbalnu izražajnost/društenost (nasuprot samozatajnosti/ zastrašivanju), b) ljubaznost/ obzirnost (nasuprot nervozni/ tvrdoglavosti) i c) strpljivost/ koncentracija (poremećaj pažnje/ preosjetljivost). Suvremena psihološka istraživanja jasno su pokazala pozitivne učinke optimalne prilagodbe u okruženju u kojem pojedinac živi na razinu njegove psihološke dobrobiti i općenito kvalitete njegovog života (Tatalović Vorkapić, 2020). Nezrelost mnogih komponenti funkcionalnog sustava adaptivnih mehanizama često dovodi do poteškoća prilagodbe pri promjeni okruženja. Djeca pri tome pokazuju intenzivnija negativna emocionalna stanja, poremećaje apetita i odstupanja u ponašanju: tvrdoglavost, hirove, odbijanje komunikacije s odgajateljima i djecom i zakašnjelost motoričkih funkcija. Poremećaji emocionalnog stanja, a time i neadekvatne reakcije ponašanja posljedica su psihičkog stresa kod djece i povećanja razine anksioznosti. *“Visoka razina anksioznosti, kao stečeno svojstvo pojedinca, podrazumijeva visoku*

osjetljivost na emocionalne situacije, nesvjesnu nesigurnost u svoje sposobnosti, želju za očuvanjem poznatog položaja koji zadovoljava stav pojedinca prema sebi, pojavu akutnih emocionalnih reakcija na promjenu poznatog položaja, kao i strah da ne opravdaju društvena očekivanja ili da izgube odobravanje drugih” (Gersamia i Imedadze, 2015: 253). Sve to upućuje na potrebu učinkovite prilagodbe u nekoj novoj situaciji odnosno novoj okolini za dobrobit djeteta. Cjelokupni razvoj djeteta, prema općem razvojnom modelu, determiniran je s pet čimbenika (Wenar, 2003): vrijeme (kronološki slijed promjena), intra-personalni čimbenici (ponašanje, spoznaja, ličnost) inter-personalni čimbenici (odnos s roditeljima i drugim članovima obitelji, interakcija s vršnjacima i odgajateljima i dr.), čimbenici višeg reda (obitelj, skupina, društveno-ekonomski položaj, kultura i dr.) i organski čimbenici (uključuju karakteristike ljudskog tijela kao što su geni, čimbenici utjecaja na funkciju mozga i tijela, temperament i dr.), što usložnjava i sam proces prilagodbe. Stoga nije svejedno događa li se prilagodba u ustanovi ranog i predškolskog odgoja kod djeteta u dobi od jedne ili tri godine, je li riječ o djetetu s lakim, teškim ili suzdržanim temperamentom, ima li dijete skladan i privržen odnos sa svojim roditeljima/skrbnicima, je li dijete pripadnik etničke manjine, ima li neku specifičnost i dr. Brzezińska i sur. (2013) proces prilagodbe na predškolsko okruženje promatraju kao učinak utjecaja subjektivnih i kontekstualnih čimbenika, pri čemu su subjektivni čimbenici povezani s karakteristikama djeteta kao što su dob, spol, tip živčanog sustava i temperament, a kontekstualne čimbenike čine predškolsko i obiteljsko okruženje djeteta. Niti jedan od navedenih čimbenika ne djeluje izolirano. Djetetovo ponašanje ovisi o konfiguraciji pojedinih čimbenika i njihovoj međusobnoj interakciji. Dob i stupanj razvoja djeteta, pri tome su značajni za proces prilagodbe. Tijekom prvih mjeseci u vrtiću dijete pokazuje specifična ponašanja koja mogu poprimiti različite oblike, od pozitivnih do negativnih. Proces prilagodbe je, dakle, određen velikim brojem čimbenika koje odgajatelj treba uzeti u obzir kako bi djetetu pružio optimalnu podršku na dobrobit djeteta.

Kako je vidljivo, prijelaz i prilagodba, nisu istoznačnice, iako se međusobno preklapaju. Međutim, prijelaz je znatno širi pojam od prilagodbe, što ističe razliku između ova dva pojma. U organizacijskom smislu, *“prijelaz obuhvaća sve one aktivnosti i doživljaje koji su vezani za međuprostor i međuvrijeme između dvije situacije (postojeće i nove), dok je prilagodba specifično vezana za sve aktivnosti i doživljaje djeteta i njegovih roditelja odnosno primarnih skrbnika u novoj situaciji, odnosno ustanovi za rani i predškolski odgoj”* (Tatalović Vorkapić,

2020: 13-14). U pojašnjenju odnosa prijelaza i prilagodbe djeteta iz poznatog okruženja obitelji ili primarnih skrbnika na novu situaciju, odnosno ustanovu za rani i predškolski odgoj i dobrobiti djeteta mogu se koristiti različite teorije, a u ovom radu koristi se teorija privrženosti kao okvir istraživanja te se nastoji ukazati na važnost međusobne povezanosti razvoja privrženosti, dobrobiti i kvalitete prijelaza iz obitelji u vrtić uz sadržajnu varijablu otpornosti.

2.1. Teorijske odrednice privrženosti

Privrženost se definira kao duboka i trajna emocionalna veza koja povezuje jednu osobu s drugom kroz vrijeme i prostor (Ainsworth, 1973, prema McLeod, 2009). Ona ne mora biti obostrana. Jedna osoba može imati privrženost prema drugoj osobi koja s njom ne dijeli privrženost. Teorija privrženosti razvijena pedesetih godina 20. stoljeća pojašnjava odnose koji se razvijaju između majke i njenog djeteta. Rezultat je rada Johna Bowlby i Mary Ainsworth. Slijedeći koncepte iz etologije, kibernetike, informacijskih procesa, razvojne psihologije i psihoanalize, John Bowlby formulirao je osnovna načela teorije. Time je promijenio dotadašnje shvaćanje temeljeno na tada dominantnoj bihevioralnoj interpretaciji privrženosti prema kojoj je dijete privrženo onoj osobi koja ga hrani (Smojver-Ažić, 2020).

Inovativna metodologija Mary Ainsworth omogućila je empirijsko testiranje Bowlbyjevih ideja, ali i proširenje same teorije te davanje novih smjernica teoriji. Ainsworth je pridonijela formiranju figure privrženosti kao sigurnog utočišta iz kojeg dijete može istraživati svijet. Osim toga, formirala je i koncept osjetljivosti majke na signale djeteta i njegovu ulogu u razvoju obrazaca privrženosti djeteta i majke. *“Iako je rad Bowlby-a i Ainsworth tijekom njihovih ranih karijera bio neovisan jedan o drugome, oboje su radili pod utjecajem Freuda i drugih psihoanalitičara”* (Bretherton, 1992: 759).

Pojam privrženosti uveo je J. Bowlby 1969. godine u kontekstu etološkog modela razvoja prema kojemu je razvoj privrženosti univerzalan fenomen kojeg je moguće pojasniti kao evolucijsku prilagodbu s ciljem preživljavanja (Bowlby, 1982). Tvrdi da se novorođenče rađa s određenim ponašanjem (ponašanjem privrženosti) čiji je cilj traženje i održavanje blizine s

drugima koji ga podržavaju (figure privrženosti). Prema njegovom mišljenju, traženje blizine je urođen sustav za regulaciju afekta (primarna strategija privrženosti) osmišljen kako bi zaštitio pojedinca od fizičkih i psihičkih prijetnji i ublažio nedaće (Mikulincer i sur., 2003). Bowlby (1982) privrženost definira kao trajnu psihološku povezanost među ljudskim bićima.

Prema Ainsworth (1979) privrženost je “*oblik emocionalne povezanosti koja pretpostavlja relativnu vezu s određenom, za pojedinca jedinstvenom osobom, koja je posebno značajna u tzv. čudnim situacijama*”. Privrženost se iskazuje kroz različita ponašanja koja imaju za svrhu nadgledanje fizičke bliskosti i psihološke dostupnosti osobe s kojom je privrženost razvijena.

Ono što privrženost u odnosu na druge oblike emocionalnih veza (primjerice, roditeljska komplementarna veza skrbi) razlikuje, je traženje bliskosti s osobom s kojom je razvijena privrženost, osjećaj sigurnosti i utočišta, separacijski prosvjed kod odvajanja. Privrženost kod djece, naime, karakteriziraju specifična ponašanja, kao što je traženje blizine s figurom privrženosti kada su uznemireni ili pod prijetnjom (Bowlby, 1982). Teorija privrženosti postavlja prirodu emocionalnih veza i kvalitetu brige koju dijete u prvim godinama svog života dobije kao temelj formiranja ponašanja privrženosti te kasnijeg funkcioniranja pojedinca.

Prva istraživanja privrženosti odnosila su se na promatranje majke i djeteta rane dobi, no ubrzo su istraživanja pokazala kako dijete osim privrženosti prema majci može razviti i privrženost prema drugim ljudima koji se o njemu brinu. Na temelju iskustva koja stječu u kontaktu s drugim osobama, djeca razvijaju mentalne predodžbe o tome kako izgleda kada uspostavljaju odnose s nekim drugim. Uspostava odnosa s osobama koje mogu udovoljiti njihovim potrebama, koje su osjetljive na nečiju potrebu privrženosti i odgovarajući na njihove zahtjeve za blizinom (dostupnost figure privrženosti) olakšava optimalno funkcioniranje sustava privrženosti i promiče stvaranje osjećaja sigurne privrženosti. U takvom se odnosu formiraju pozitivna očekivanja o dostupnosti drugih i pozitivan pogled na sebe kao kompetentnog i cijenjenog, a glavne strategije regulacije emocija organizirane su oko tih pozitivnih uvjerenja. Međutim, kada su im važne osobe nedostupne ili kada ne reagiraju na njihove potrebe, traženje blizine ne uspijeva ublažiti nepovoljnu situaciju u kojoj se nalaze i ne postiže se osjećaj sigurne privrženosti. Kao rezultat, osoba formira negativnu percepciju sebe i drugih (npr. zabrinutost oko dobre volje drugih i sumnja u vlastite vrijednosti) te se razvijaju druge

strategije regulacije emocija izuzev traženja blizine (sekundarne strategije privrženosti) (Mikulincer i Shaver, 2003). Drugim riječima, dostupnost figure privrženosti jedan je od glavnih izvora varijacija u strategijama regulacije emocija. Teorija privrženosti kod razvoja individualnih razlika privrženosti ponašanje osoba koje se brinu o djetetu stavlja ispred osobina samog djeteta (Sroufe, 1985).

Prema teoriji privrženosti, *“osjećaj sigurnosti djeteta u odnosu prema značajnim osobama ovisi o razini konzistentnosti, topline i brige koju pružaju djetetu”* (Marjanovič-Umek, 2013: 6). Također se ističe utjecaj osjetljivosti (nasuprot neosjetljivosti) majčinstva na djetetov unutarnji radni model, za koji se pretpostavlja da se odražava na njegovo ponašanje u nepoznatim situacijama. Kod djece koja su iskusila osjetljivu skrb majke, očekuje se razvijanje sigurne privrženosti kao odraz povjerenja u majčinu emocionalnu dostupnost i osjetljivost te promiče pozitivan odnos pun povjerenja prema majci, sebi i svijetu općenito. Nasuprot tome, kod djece koja su iskusila relativno neosjetljivo majčinstvo očekuje se razvijanje nesigurne privrženosti, za koju se smatra da je odraz nedostatka povjerenja u majčinu emocionalnu dostupnost i osjetljivost te potiče negativan i nepovjerljiv odnos prema majci, sebi i svijetu (Belsky i Fearon, 2003).

Za razvoj pojedinca ključnim se smatra razdoblje ranog djetinjstva i iskustvo u odnosu s roditeljima ili nekom drugom bliskom osobom koja skrbi o djetetu. Teorija privrženosti smatra kvalitetu brige u ranom djetinjstvu osnovnom za formiranje privrženog ponašanja. Kao što dijete traži blizinu s figurom privrženosti kada je suočeno s nekom nepovoljnom situacijom ili kada je uznemireno, tako je i sama privrženost određena specifičnim ponašanjem djeteta.

Razumijevanje ponašanja privrženosti iziskuje razlikovanje ovog pojma od privrženosti kao povezanosti. Teorija privrženosti objašnjava fenomen privrženosti kroz ponašajne sustave i razvojne promjene prisutne u tim sustavima. Bowlby (1982) ukazuje na specifične sustave ponašanja različitih vrsta, no sadrže funkcionalno jednakovrijedna ponašanja sa sličnim ishodima (Bowlby, 1982). Djeca se rađaju s genetski i biološki zadanim ponašanjem koje je u funkciji ostvarivanja bliske povezanost s osobom koja se primarno brine o njima. U ta se ponašanja ubrajaju plakanje, vizualni kontakt, smijanje i slično, čija je svrha potaknuti kod roditelja ili skrbnika osjećaj povezanosti i brige o djetetu kroz niz ponašajnih reakcija kao

odgovor na signale koje im dijete daje, primjerice, dodirrom, smijanjem, držanjem, ljuljanjem i dr. Dijete je u trenutku rođenja i u kasnijem razdoblju nezaštićeno te mu je potrebna pomoć odraslih. Ponašanje privrženosti povećava vjerojatnost pomoći nezaštićenom djetetu, a dijete pri tome stvara interakciju s pouzdanom osobom koju prepoznaje kao sigurnu bazu na koju se može osloniti kada počne istraživati svoju okolinu. Kako se obrasci ponašanja ponavljaju tako se kod djeteta formira osjećaj sigurnosti i povjerenja te dijete skrbnika doživljava kao sigurnu bazu koja mu je oslonac i koja mu daje poticaj početku istraživanja okoline. Ponašanje privrženosti posebice je izraženo u situaciji kada dijete dolazi figuri privrženosti u situaciji straha, uznemirenosti i dr., tražeći od nje rješenje takve situacije.

Potrebno je, također istaknuti kako je sustav privrženosti u međudjelovanju s drugim sustavima. Primjerice, sustav privrženosti se automatski aktivira kada se aktivira sustav opreza. Približavanjem figuri privrženosti ta dva sustava se mogu deaktivirati, a dobivanjem utjehe od figure privrženosti aktivira se sustav istraživanja. Zahvaljujući postojanju sigurnog utočišta dolazi, dakle, do dinamične izmjene sustava i uspješnog funkcioniranja ponašanja privrženosti.

Prema Ainsworth (1979: 4) *“majka kao figura privrženosti sigurno je utočište za istraživanje”*. Istraživanje okoline nije kompatibilno s istovremenim traženjem utjehe kod figure privrženosti, pa se aktiviranjem sustava privrženosti zaustavlja sustav istraživanja.

Sustavi se ponašanja tijekom predškolske dobi djeteta sve više razrađuju, u uvjetima normativnoga razvoja, no ako dijete odrasta u uvjetima u kojima vlada nasilje, zanemarivanje djece i dr., dinamična uravnotežena organizacija tih sustava je dovedena u pitanje, što može rezultirati poremećajima u razvoju.

Za sustav privrženosti se, dakle, može reći da je evolucijski utemeljen. Plač djeteta se, primjerice, promatra kao evolucijski signal koji djetetu povećava vjerojatnost za preživljavanje potičući, pri tome, približavanje s odraslima i njihovu brigu o djetetu (Soltis, 2004). Za zvuk dječjeg plaća odrasli imaju potrebu reagirati prema djetetu koje je izloženo stresu.

Ainsworth (1979) je opisala tri glavne kategorije privrženosti: sigurnu, tjeskobnu/izbjegavajuću i tjeskobnu/ambivalentnu, a nakon godina istraživanja Main i

Soloman (1986) identificirale su i četvrti obrazac tjeskoban/neorganiziran/dezorijentiran (Colin i Low, 1991). Djeca koja imaju razvijenu sigurnu privrženost imaju tendenciju ostvarivanja prednosti u raznim situacijama ranoj i vrtičkoj dobi. U većini studija ne postižu bolje kognitivne zadatke od tjeskobno privržene djece, ali imaju tendenciju biti upornija i entuzijastičnija u načinu na koji izvršavaju zadatak. Sigurna djeca su općenito društvenija, spremnija na suradnju, kompetentnija i otpornija na ego.

Proces razvoja privrženosti djeteta s primarnim skrbnikom započinje već u prvim danima rođenja djeteta, no može se jasno uočiti u dobi od šest do osam mjeseci. U teoriji je identificirano nekoliko razvojnih faza privrženosti. Bowlby (1982) je razvio sljedeće vrste privrženosti: orijentacijsko ponašanje i nediskriminativna privrženost, diskriminativna socijalna reakcija i usmjerena privrženost, kojima je dodano i usmjereno partnerstvo (Smojver-Ažić, 2020). Dok se prve tri vrste privrženosti odvijaju tijekom prve odnosno druge godine djetetovog razvoja, četvrta započinje u trećoj godini djetetovog rođenja. Orijehtacija i nediskriminativna privrženost traje od rođenja do drugog mjeseca djetetovog života. U ovoj fazi novorođenče nema isključivo usmjerenu pažnju ka majci odnosno primarnom skrbniku, već ima dobre reakcije na sve osobe u okolini (Vasta, Haith i Miller, 1998). Signalima privlačenja, poput plača, nastoji zaokupiti pažnju odraslih i usmjeriti je na sebe. U drugoj, fazi diskriminativne socijalne reakcije, koja traje od drugog do sedmog mjeseca djetetovog života jednostavna ponašanja razgrađuju se u sve kompleksnija koja dijete može sve više kontrolirati. Interes djeteta sve se više usmjerava ka poznatim osobama prema kojima usmjerava reakcije. Socijalne reakcije usmjerava ka primarnom skrbniku koji ga može smiriti i utješiti prije nego ostali odrasli. Treća, faza usmjerene privrženosti traje od osmog do 24. mjeseca. U ovoj se fazi razvija privrženost određenoj osobi, te pokazuje separacijsku anksioznost kao dodatni dokaz razvijene privrženosti. Dijete će prosvjedovati u slučaju odvajanja od primarnog skrbnika, primjerice plačem. Uznemireno ili preplašeno dijete će se najlakše umiriti u kontaktu s primarnim skrbnikom. Nakon što do toga dođe, dijete može bezbrižno istraživati jer je pronašlo sigurno utočište. Dijete u dobi od oko osmog mjeseca počinje puzati što mu omogućava kontrolu nad okolinom. To je ključno u razvoju privrženosti, jer ne mora davati signale da bi bio u blizini primarnog skrbnika već može sam doći do njega. Dijete razvija i druge obrasce ponašanja, poput straha od stranaca i negodovanja prilikom odvajanja od primarnog skrbnika. U dobi do 18 mjeseci većina djece je već razvila

višestruku privrženost. Četvrta faza je faza s ciljem usmjerenog partnerstva koja počinje od 24. mjeseca djetetovog života. U ovoj fazi dijete ostvaruje partnerski odnos s figurom privrženosti. *“Veća zrelost djeteta kao rezultat kognitivnog i emocionalnog sazrijevanja omogućava mu bolje kontroliranje vlastitih reakcija, iskazivanje namjere i planova ponašanja”* (Smojver-Ažić, 2020: 31). Dijete više nema potrebu za ostvarivanjem fizičke bliskosti ili kontakata s primarnim skrbnikom koliko ima potrebu za ostvarivanjem partnerstva koje se formira na dijeljenim ciljevima i planovima. Kod predškolske djece i dalje je važna figura privrženosti u situacijama kada im je potrebno sigurno utočište, primjerice u vrijeme bolesti, stresa, straha i dr. Djeca bolje razumiju odvajanje od figure privrženosti, te mogu kontrolirati svoje reakcije kod odvajanja.

2.2. Razvoj privrženosti djece u kontekstu prijelaza iz obitelji u dječji vrtić

Prijelaz djece iz obitelji u jaslice ili u vrtić koji obuhvaća proces separacije od primarnog skrbnika zasigurno predstavlja zahtjevan proces za malu djecu. To može biti izuzetno stresno iskustvo koje potiče aktivaciju sustava privrženosti. Djeca se suočavaju s boravkom u novom okruženju, nepoznatim rutinama i novim, nepoznatim odraslim osobama, te općenito s manje resursa za interakciju jedan na jedan s odraslima. Po prvi put, mnoga mala djeca provode značajno vrijeme tijekom dana bez roditelja, koja su im sigurna baza za emocionalnu regulaciju (Ereky-Stevens i sur., 2018). Posebice stresno to može biti za novorođenčad i malu djecu čija regulacija emocija uvelike ovisi o dostupnosti i blizini njihovih primarnih skrbnika. Kako je istaknuto u radu tek je tijekom treće i četvrte godine prisutna veća zrelost djeteta koja mu omogućava bolje reguliranje vlastitih emocija.

Istraživanja otkrivaju kako mnoga djeca pokazuju znakove otpora tijekom prvih tjedana u vrtiću. Zbog niže razine emocionalnog i kognitivnog razvoja, djeca rane dobi imaju manje kapacitete za regulaciju emocija tijekom odvajanja od roditelja. Odvajanje od svojih primarnih skrbnika i boravak s nepoznatim ljudima u nepoznatom okruženju povezuju s osjećajem nesigurnosti, gubitka pa čak i prijetnje. Stoga i prilagodba novom okruženju može biti s manjim poteškoćama. Djeca koja imaju razvijene sigurne odnose sa svojim primarnim

skrbnicima, sklona su plakati i „držati se“ roditelja koji odlaze, a kada se roditelji vrate oni spontano traže blizinu i kontakt (Datler i sur., 2012).

Prilagodba novom okruženju u ovisnosti je o kvaliteti privrženosti djece njihovim primarnim figurama privrženosti. Istraživanja pokazuju da će djetetu biti olakšan prijelaz uz postupnu aklimatizaciju te veliko sudjelovanje roditelja i primarne ključne osobe među skrbnicima. Prisutnost roditelja ili primarne figure privrženosti u okruženju prijelaza svakako doprinosi kvalitetnijem prijelazu djeteta na novu situaciju. U prisutnosti i primarnog i zamjenskog skrbnika, djeca više vole komunicirati sa svojom majkom (Datler i sur., 2012). Odsutnost roditelja za malu je djecu u početku izaziva probleme. Kako bi uspostavila interakcije s drugom djecom i odgajateljima te sudjelovala u aktivnostima u vrtiću, mala djeca prvo moraju prevladati početne osjećaje nesigurnosti i pomiriti se s odvojenošću i odsutnošću roditelja. Ulazak u novo okruženje može biti uznemirujuće za djecu čak i ako im to nije prvo odvajanje od roditelja. Istraživanja to pokazuju posebno kod djece u ranoj dobi (Datler i sur., 2012).

Polazak u vrtić u određenoj mjeri otežava interakciju djece s vršnjacima i odgajateljima, kao i njihovo istraživanje okoline. No, kada je kvaliteta skrbi u vrtiću na visokoj razini i kada djeca rane i predškolske dobi imaju dobre odnose sa svojim odgajateljima, ustanova može pristupiti učenju i razvoju djeteta te mu pomoći djeci u socijalno-emocionalnom sazrijevanju. Uobičajeno se pretpostavlja da kvalitetna okruženja bez roditeljske skrbi potiču učenje i razvoj djece jer nude priliku za interakciju s vršnjacima i odraslim osobama koje djecu uključuju u razvojno prikladne, poticajne i kognitivne aktivnosti.

S aspekta teorije privrženosti *“djeca u uvjetima organizirane skrbi, u jaslicama ili vrtiću, trebaju imati blisku osobu koja će im predstavljati sigurno utočište, i uz koju mogu bezbrižno istraživati novo okruženje te razvijati nove odnose sa svojim vršnjacima i odgajateljima”* (Smojver-Ažić, 2020: 48). Dijete će uz responzivnog odgajatelja ublažiti doživljaj separacije. U manjim skupinama dijete može razviti sekundarnu privrženost prema odgajatelju kao novoj figuri privrženosti. Individualizirani odnosi i privrženost imaju središnju ulogu u razvoju socijalnog identiteta i društvenosti, ali su ujedno i sredstva kojima se postiže obrazovanje i medijatori u procesima obrazovanja i učenja djece. Za djeca koja vjeruju u vlastite sposobnosti i zainteresirana su za ono što uče iz nastavnog plana i programa, postoji veća vjerojatnost da će biti uspješna u suočavanju s intelektualnim izazovima.

U prvoj godini života kod djece još nisu razvijene kognitivne vještine simboličkog reprezentiranja te se iskustvo s određenim skrbnikom može zadržati samo u obliku senzomotoričkih i senzo-afektivnih reprezentacija (Waters i Cummings, 2000). Tek u trećoj godini, osjećaj sigurnosti se može razviti prema njihovim odgajateljima u iskustvenom promatranju odnosa odgajatelja prema djeci u skupini. Istraživanja pokazuju da je tijekom prilagodbe za djecu, kad su uz odgajatelja prisutna i druga djeca, bitan doživljaj koji na njih ostavlja ponašanje odgajatelja u skupini (Ereky-Stevens i sur., 2018). Barnas i Cummings (1994) primijetili su da mala djeca, kada su u nevoljnim situacijama, doista traže blizinu i sigurnost. Za objašnjenje fenomena slične privrženosti, istraživači koriste "čudnu situaciju" ili Q-set privrženosti u procjeni sigurnosti odnosa djece s osobama koje skrbe za djecu a nisu im roditelji. Koristeći te mjerne instrumente istraživači su otkrili da je kod djece jednako vjerojatno da će razviti sigurnu privrženost prema pružateljima skrbi kao i prema roditeljima (Ahnert i sur., 2006). Drugi, međutim, istraživači navode kako su razvijene sigurne privrženosti u odnosu djeteta – odgajatelj, manje uobičajene u odnosu na sigurnu privrženost djeteta – roditelj te da djeca koja su sa svojim roditeljem razvila sigurnu privrženost, ne moraju nužno razviti sigurnu privrženost sa svojim odgajateljima (Ahnert i Lamb, 2000). Djeca u skupini, kako je prethodno istaknuto, imaju tendenciju razviti odnose sa svojim zajedničkim odgajateljima koji pružaju skrb slične kvalitete, a sigurna privrženost djeteta – odgajatelj ostaje ista čak i ako se odgajatelj promijeni. Iz toga se može zaključiti kako je sigurna privrženost prvenstveno oblikovana ponašanjem usmjerenim prema skupini, a ne prema pojedincu, pri čemu odnos između odgajatelja i djece odražava dinamiku skupine.

Potrebno je, također istaknuti, kako različite kulture nameću različite obrasce skrbi o djeci, pa će i rezultati istraživanja u različitim sredinama i kulturama imati i različito iskazivanje ponašanja privrženosti i prikladne reakcije roditelja i odgajatelja.

2.3. Prijelaz i prilagodba u okviru dobrobiti djece

Dobrobit odraslih se definira kao stanje koje je u prvom redu ovisno o percepciji pojedinca, a povezano je s optimalnim psihološkim funkcioniranjem i iskustvom (Ryan i Deci, 2001). To je tema koja je svakodnevno prisutna u profesionalnom i privatnom životu ljudi. Dok su roditelji fokusirani na nesmetano i pravilno razvijanje i funkcioniranje njihovog djeteta te da se dijete dobro osjeća, postizanje visoke razine dobrobiti djece u fokusu je i odgajatelja u njihovom profesionalnom životu (Tatalović Vorkapić i Lončarić, 2014). U Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u Republici Hrvatskoj (2015) kao jedan od ciljeva je upravo osiguranje dobrobiti za dijete, što uključuje osobnu, emocionalnu i tjelesnu, obrazovnu i socijalnu dobrobit djeteta, a kao osobe koje su najintenzivnije uključene u skrb o djetetu i njegovoj dobrobiti navode se roditelji tj. skrbnici djeteta (i ostali članovi uže obitelji) i odgajatelji. Stoga se nužnim smatra osiguranje izravne, kvalitetne i ohrabrujuće komunikacije među njima u svrhu nesmetanog i dvosmjernog cirkuliranja informacija o djetetu.

Prijelazi i prilagodbe predstavljaju izazov kako za dijete, tako i za roditelje i odgajatelje. Prilagodba djeteta u jaslicama, odnosno vrtiću je vrijeme potrebno da se dijete prilagodi u jaslicama odnosno vrtiću. Uobičajeno trajanje prilagodbe je 10 do 15 dana, a ponekad to može biti i do dva mjeseca, ovisno o kojoj se prilagodbi odnosno adaptaciji radi. U literaturi su poznate tri tipa adaptacije (Tatalović Vorkapić i Pauletić, 2020: 63): *“laka, srednja i teška adaptacija. Laka adaptacija je ujedno i najlakši oblik adaptacije koji traje u pravilu 10 do 15 dana, nakon čega dijete s radošću odlazi u novu sredinu”*. Adaptacija srednje težine je adaptacija koja nije imala pozitivan ishod u roku od 10 do 15 dana, nego je produljena na 30 dana. Kod te je djece obično prisutan osjećaj straha i neprihvatanja novog okruženja, a često imaju i nedostatak samopouzdanja. Djeca pri tome razvijaju obrambene mehanizme, kao što je agresija, plač, povlačenje u sebe i dr. To su uglavnom djeca koja prije jaslica ili vrtića nisu imala dovoljno interakcije s drugom djecom. *“Veza s roditeljima ima značajke posesivnosti te je odvajanje od roditelja povezano s osjećajem straha”* (Vasta, Haith i Miller, 1998: 229). Kod teške adaptacije vrijeme prilagodbe produžuje se na razdoblje do šest mjeseci. Prisutni čimbenici koji otežavaju proces adaptacije mogu biti prethodno navedeni, jedan ili više njih

koji otežavaju sam proces prilagodbe te produljuju njeno trajanje. Uz psihičke simptome (agresivnost, nekontrolirano mokrenje, ne-socijalnost i dr.) koji prate tešku adaptaciju, prisutni su i fizički simptomi, primjerice, povraćanje, bol u trbuhu, odbijanje hrane, problemi vezani za spavanje i dr. Kod teške adaptacije ponekad je potrebna i stručna pomoć psihologa ili pedagoga kako bi se djetetu olakšao proces prilagodbe.

U procesu prilagodbe tijekom prijelaznog razdoblja identificiraju se tri čimbenika koji utječu na prilagodbu djece u jaslicama i vrtićima (Rendulić i Veselinović, 2001: 6: *“značajke ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, karakteristike roditelja i njihove stresne reakcije te značajke odgajatelja”*).

Na temelju navedenog, ustanovi za rani i predškolski odgoj daje se temeljna zadaća za uspostavu optimalnog prijelaza i prilagodbe djeteta na novu situaciju. Kako bi se djetetu olakšao proces prilagodbe na dobrobit djeteta, potrebna je postepena prilagodba. Ona podrazumijeva da se u prvim danima dijete dovodi u vrtić na nekoliko sati te da boravi u vrtiću u prisutnosti roditelja. Dječji vrtić bi trebao *“prostorno i materijalno biti organiziran tako da daje osjećaj obiteljskog doma, topline i ugodnosti za dijete”* (Tatalović Vorkapić i Pauletić, 2020: 64).

Karakteristike roditelja i njegove stresne reakcije, također, su jedan od čimbenika koji ima ključnu ulogu u prijelazu i prilagodbi djece u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Roditelji mogu nesvjesno stres koji osjećaju prenijeti na dijete, što će imati negativne konotacije na prilagodbu djece u vrtić. Ako roditelj osjeća nesigurnost zbog djetetovog odlaska u vrtić, tu nesigurnost može osjećati i dijete. S druge strane, ako roditelj osjeća sigurnost i s veseljem prihvaća odlazak djeteta u vrtić, i na dijete može prenijeti pozitivan stav.

Za odgajatelje se može reći da su najvažniji čimbenik u djetetovu razvoju u ustanovi za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. U razdoblju prilagodbe odgajatelj treba biti podrška kako djetetu tako i roditeljima. Suradnjom i razmjenom informacija o tijeku prilagodbe odgajatelj i roditelj mogu olakšati prilagodbu djeteta u jaslicama odnosno u vrtiću. Prije samog polaska djeteta u vrtić važno je da odgajatelj i roditelj razgovaraju kako bi odgajatelji mogli steći dojam o djetetu. Roditelji i odgajatelji bi trebali imati otvoreni dijalog i zdravu komunikaciju.

O'Connor (2013) sugerira da su dobri prijelazi važni za kratkoročnu i dugoročnu dobrobit djece, kao i za njihov razvoj u jaslicama, odnosno u vrtiću. Istraživanja procesa prijelaza male djece (Datler, 2012) sugeriraju da s produljenjem vremena provedenog u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja djeca postaju angažiranija. Datler (2012) je opazio da su šest tjedana nakon ulaska u vrtić djeca predškolske dobi društvenija i orijentirana na vršnjake te sve aktivnija, i verbalno i fizički. To vrijedi i za djecu rane dobi. Fein i sur. (1993) uočili su da s produljenjem vremena provedenog u vrtiću, kod male djece je prisutno više pozitivnih nego negativnih učinaka, više aktivnosti i interesa te više kontakata s vršnjacima, unatoč smanjenom kontaktu i utjehe od strane odraslih osoba nego što su imali neposredno nakon ulaska u vrtić. Fein i sur. (1993), nadalje, primjećuju da je mlađoj djeci potrebno više vremena nego predškolskoj djeci da bi se priviknuli na novu situaciju u vrtiću. Kod male djece primijećene su tek skromne promjene u ponašanju nakon tri mjeseca provedena u vrtiću, ali nakon šest mjeseci vidljive su značajne promjene (Fein i sur., 1993). Djeca koja su emocionalno negativnija i temperamentno više bojažljiva, te ona s nižom samoregulacijom bit će i više pogođena iskustvom prijelaza i prilagodbe u vrtiću.

Ben-Arieh i sur. (2014: 16) definirali su tri aspekta u životu djeteta ključna za njihovu dobrobit: *“1) uvjete života djece i “objektivne” mjere njihove dobrobiti, 2) percepcije, procjene i težnje djece u vezi s vlastitim životom, uključujući subjektivnu dobrobit djece i 3) percepcije evaluacija i težnje drugih relevantnih društvenih subjekata (dionika) o životu i uvjetima života djece (npr. mišljenja njihovih roditelja, učitelja, pedijataru, odgajatelja, socijalnih stručnjaka i dr.”* U ovom istraživanju se fokus usmjerava na neke od tih aspekata, kao što su osjetljivost majki, temperament djece i odnos između odgajatelja i djece te socio-demografske varijable (spol i dob djece, dob odgajatelja).

Privikavanje u vrtiću djeci postaje lakše s protekom vremena provedenim sa svojim odgajateljima i vršnjacima. Mala djeca stvaraju tople odnose sa stalnim i interaktivnim odgajateljima, a njihovi odnosi postaju s vremenom sigurniji. Istraživanja otkrivaju da djeca s razvijenom sigurnom privrženosti i koja imaju pozitivniju, produljeniju i intenzivniju interakciju sa svojim skrbnicima više istražuju te da pokazuju više kognitivnih aktivnosti u vrtiću (Anderson i sur., 1981, prema Datler i sur., 2012). To ide u prilog teoriji privrženosti prema kojoj djeca koja imaju razvijenu sigurnu privrženost sa svojim primarnim skrbnikom,

odnosno s majkom koja im je figura privrženosti, imaju sigurnu bazu za istraživanje okruženja. U nedostatku studija koje otkrivaju ponašanje male djece u vrtiću, može se reći da optimalna prilagodba djece u vrtiću ovisi o vrsti interakcije ili kvaliteti odnosa djeteta i odgajatelja, kao i tome koliko je dijete dugo u skrbi.

2.4. Odrednice kvalitetnog prijelaza i prilagodbe djeteta iz obitelji u vrtić

Kako je više puta istaknuto, ishodi prijelaza i prilagodbe u većoj su ovisnosti o međusobnim odnosima svih značajnih drugih u životu djeteta nego što ovise o samom djetetu. Teorija privrženosti jasno je pokazala kako topao, blizak i brižan odnos između djeteta i roditelja stvara sigurnu privrženost koja ima bitan utjecaj na djetetov prijelaz iz doba u jaslice odnosno vrtić, kao i prilagodbu na novu situaciju. Osim odnosa dijete-roditeljem, novonastala situacija može utjecati na razvoj privrženosti djeteta sa sekundarnom figurom privrženosti, npr. odgajateljem, trenerom, učiteljem, stručnim radnikom i dr., pa će u tom slučaju sekundarna figura privrženosti imati ključnu ulogu u prilagodbi djeteta na novu situaciju. Kvaliteta razvoja privrženosti ima dugotrajan učinak na mentalno zdravlje djeteta u kasnijom dobi, bez obzira na figuru privrženosti. Iz toga se jasno vidi da izgradnja sigurne privrženosti od najranije dobi tijekom cijelog života pojedinca značajno utječe na zdravi psihološki razvoj djece i mladih te je ključan čimbenik prevencije psihičkih poremećaja i ostvarivanja psihološke dobrobiti pojedinca (Wenar, 2003). Istraživanja, također pokazuju da je ponašanje djeteta tijekom prijelaza iz obitelji u vrtić uvjetovano i temperamentom djeteta, kao i njegovim odnosom s majkom odnosno skrbnikom. U ovom dijelu rada daje se uvid u odrednice kvalitetnog prijelaza i prilagodbe djeteta iz obitelji u vrtić, a koje se istražuju u ovom radu: osjetljivost majke, temperament djeteta, odnos s djetetom te odnos prilagodbe sa socio-demografskim varijablama.

2.4.1. Osjetljivost majke (primarnog skrbnika)

U literaturi je zastupljeno stajalište da osjetljivost figure privrženosti (npr. sposobnost učinkovitog reagiranja) ima veliki utjecaj na razvoj djetetovog ponašanja privrženosti (Bureau i sur., 2017). Osjetljivost roditelja obuhvaća sljedeće vještine: “*osjetljivost roditelja tijekom interakcije, nisko prisutna ometanja tijekom igre, dostupnost za dijete (kako fizička, tako i psihička), zainteresiranost za dijete, točno prepoznavanje njegovih potreba, adekvatno (vremenski i zahtjevu prilagođeno) reagiranje, odvajanje djetetove perspektive od svoje, odnosno osobne*” (Mihić i sur., 2011: 6). Mjeri se kao “*sposobnost roditelja da odgovori na posebne potrebe i znakove pojedinog djeteta*” (National Collaborating Centre for Mental Health, 2015: 16). Razvijanjem dimenzija majčine osjetljivost na djetetove potrebe: osjetljivost – neosjetljivost, suradnja – ometanje, prihvaćanje – odbijanje, dostupnost – ignoriranje, Ainsworth (1979) identificira osjetljive majke kao one koje prepoznaju signale djeteta i prikladno odgovaraju na njih, dok neosjetljive majke karakterizira kao one koje ne prepoznaju potrebe djeteta već s djetetom komuniciraju na način kojim zadovoljavaju vlastite potrebe. Ainsworth i sur. (1971, prema Pederson i sur., 2014.) također dolazi do zaključka kako u situaciji kada je majka (ili drugi skrbnik) osjetljiva na djetetovu komunikaciju, a interakcija majke i djeteta karakteristično skladna, dijete može koristiti svoju majku kao sigurnu bazu iz koje će istraživati, a u slučaju stresnih situacija razvijenih razdvajanjem reagirati pojačanim ponašanjem vezanosti, relativno jednostavno ambivalentnošću i nije blokirano konkurentskim, obrambenim ponašanjem koje izbjegava blizinu. Osjetljivost majke je u samoj srži teorije privrženosti (Ainsworth, 1979). Sigurnu privrženost dijete razvija uz osjetljivu majku. Pretpostavlja se da se djeca osjetljivih majki osjećaju samouvjereni u slobodnom izražavanju svojih emocionalnih potreba, znajući da će njihove majke reagirati na odgovarajući način. Nasuprot tome, bezosjećajne majke ignoriraju signale svoje djece, selektivno se brinu o njima i/ili ih pogrešno tumače. Pretpostavlja se da će djeca neosjetljivih majki ograničiti svoje izražavanje potrebe ili selektivno izraziti neke od potrebe dok će druge izostaviti (Etzion-Carasso i Oppenheim, 2000).

Prijelaz iz obitelji u dječji vrtić otvara mogućnost djetetu za širenjem broja figura privrženosti kao i druge promjene kod djeteta u ovisnosti o kvaliteti interakcija koje se

djetetu pružaju u novom okruženju, zahvaljujući urođenom adaptabilnom mehanizmu privrženosti (Mihić i sur., 2011). Nakon što se utješi, dijete bi trebalo moći koristiti podršku odgajatelja kako bi nastavilo istraživati svoju okolinu. Odgajatelj može biti alternativna figura sigurne privrženosti.

2.4.2. Temperament djeteta

Temperament je osobnost djeteta, njegova specifičnost te određuje emocionalnu reakciju i spremnost djeteta da odgovori na podražaje iz okoline. Temperamentom se izražavaju “*stabilne individualne razlike u kvaliteti i intenzitetu emocionalnih reakcija, razini aktivnosti, pažnji i samoregulaciji emocija*” (Berk, 2007: 180). Primjerice, kada se opisuje neku osobu kao vedru i punu entuzijazma ili neku drugu kao aktivnu i punu energije ili pak kao smirenu i opreznu ili osobu sklonu ljutnji itd. Temperament djeteta može se povezati s njegovom težinom prilagodbe i prijelaza djeteta iz obitelji u vrtić, što ukazuje na potrebu produbljenja saznanja o toj povezanosti. Djetetova uloga u interakciji roditelj (skrbnik) – dijete, kao i odgajatelj – dijete u snažnoj je vezi s djetetovom ličnosti.

Vasta, Haith i Miller (1998: 457) opisuju temperament kao “*djetetov ponašajni stil, ne odražavajući toliko što dijete čini, koliko kako to čini*”. Primjerice, dva djeteta u istoj igri reagirat će sasvim drugačije; dok će jedno imati burnu reakciju, vrišteći od oduševljenja, drugo će ostati mirno, pa čak u jednom trenutku i zaspati. Temperament se, stoga, promatra kao jedan od mnogih individualnih razlika ili crta koje dijete čini posebnim, jedinstvenim. Djeca se, međusobno, razlikuju po svojim fizičkim osobinama, ali i po svom ukupnom stilu ponašanja.

U literaturi nema konsenzusa u definiciji temperamenta. Prisutni su različiti modeli temperamenta s obzirom na ponašajne kriterije koje istraživači koriste. Berk (2007) ukazuje na tri tipa djeteta koja su opisali Thomas i Chess (1977) s obzirom na određene karakteristike ponašanja:

- 1) dijete lakog temperamenta – brzo uspostavlja pravilne dnevne ritmove, raspoloženje mu je općenito dobro raspoloženo te s lako prilagođava novim situacijama i iskustvima,
- 2) dijete teškog temperamenta – nema pravilan dnevni ritam, nova iskustva teško prihvaća te je sklono negativnim i intenzivnim reakcijama,
- 3) suzdržano dijete – nije aktivno, na podražaje iz okoline blago reagira uz slabi intenzitet, raspoloženje mu je negativno te se sporo prilagođava novim iskustvima.

Kod djece s teškim temperamentom postoji veliki rizik da će imati problema s prilagodbom, u vidu anksioznog povlačenje ili agresivnog ponašanja u ranom i srednjem djetinjstvu. Za razliku od djece s teškim temperamentom, djeca koja su oprezna neće stvarati probleme u ranom djetinjstvu, no u predškolskom razdoblju kada se očekuje aktivno i brzo reagiranje u vršnjačkoj skupini, mogu pokazivati izuzetnu uplašenost i vrlo zakočeno ponašanje. Pernar (2010) razlikuje djecu s teškim temperamentom od druge djece koja su laka i kooperativna. Dispozicije djeteta pod utjecajem načina odgoja, reakcije okoline i dinamike roditeljstva rezultiraju individualnim razlikama djece koja se odražavaju i u kasnijoj, odrasloj dobi.

Starc i sur. (2004) ukazuju na povezanost temperamenta i privrženosti. Dijete koje karakterizira laki temperament kod roditelja razvija osjećaja roditeljske kompetencije te tople emocionalne privrženosti, dok teški temperament djeteta roditeljima otežava osjećaj roditeljske kompetencije te ih ispunjava osjećajem straha, napetosti i velike odgovornosti. Slično je i sa suzdržanim djetetom. Razumijevanjem temperamenta djeteta roditelji i odgajatelji mogu utjecati na djetetove osjećaje i ponašanje upravljajući vlastitim reakcijama i prilagođavajući ih temperamentu djeteta, pa tako mu olakšati i prijelaz iz obitelji u vrtić.

Jedan od najprihvaćenijih modela temperamenta je Buss i Plominov model, opisan 1984. godine (prema Purper-Ouakil 2017). Temperament se, u ovom modelu, promatra kao sastavni dio osobnosti djece koji se definira tijekom prve godine djetetovom života, zadržava se tijekom kasnijeg života te je značajno genetski determiniran (Buss 1991). Tri osnovne dimenzije osobnosti koji zadovoljavaju navedene kriterije, a iz kojih je nastao akronim EAS su: emocionalnost, aktivnost i socijalabilnost. S obzirom na to da se ove tri dimenzije osobnosti definiraju prije socijalizacije, ukazuje na njihovu stabilnost..

Emocionalnost u EAS modelu odnosi se na brzinu kojom dijete postaje uzbuđeno i počinje negativno reagirati na podražaje iz okoline. Procjena emocionalnosti u početku života djeteta može se procijeniti brzinom reakcije djeteta na primjer, na zvučne podražaje, nakon čega se kod djeteta razvija neugodna emociju, npr. u vidu plakanja. Tijekom prve godine života djeteta može doći do razvijanja emocionalnosti ka reakcijama srdžbe ili straha, što je u uskoj vezi s iskustvom koje dijete stječe tijekom te prve godine. *Aktivnost* je “*definirana kao utrošak fizičke energije*” (Buss 1991:43). Isključuje bilo kakav psihološki napor koji bi pokrenuo kognitivni proces, kao i bilo kakvo uzbuđenje koje prati emocionalno ponašanje. Aktivnost uključuje pokrete glave, ruku, nogu i tijela. U prvih šest mjeseci djetetovog života mogu se uočiti individualne razlike u aktivnosti uglavnom kroz ukupnu količinu kretanja djeteta. Dok su jedni u neprestanom pokretu, sasvim su na suprotnom kraju ona djeca koja su relativno mirna. Jednom kada je dobivena kontrola nad malim i velikim pokretima tijela, aktivnost se manifestira kroz različite komponente s obzirom na mogućnost više od jednog načina trošenja energije. Buss (1991) definira četiri komponente aktivnosti: tempo radnje, snagu, izdržljivost i motivaciju. Energična djeca obično brže govore i hodaju, skaču iz/niz stepenice, općenito se brže kreću od onih koji to nisu. Živahnija su, užurbanija i hitrija. S druge strane, djeca s niskim stupnjem aktivnosti imaju tendenciju šetati, sporo govoriti i dr. Komponenta snage odraz je veće fizičke snage ili intenziteta. Snažnija djeca govore glasnije od druge djece, češće viču, jače lupaju igračkama, snažno udaraju od pod dok hodaju, guraju stvari velikom snagom. Druga krajnost su djeca koja tiho govore i smiju se, rijetko viču, lagano gaze i nježno guraju vrata. Ove dvije komponente pokazuju *kako* se djeca ponašaju, a ne govore ništa o sadržaju njihovog ponašanja. Govor se sastoji od rječnika i gramatike, ali se stil govora sastoji od brzine i glasnoće govora. Stoga se može reći da su brzina i snaga stilske komponente. Aktivna djeca će se i nakon završetka igre dalje igrati, što ukazuje na veću izdržljivost takve djece u odnosu na drugu djecu. No, pri tome je potrebno imati na umu individualne razlike u izdržljivosti kao rezultat zdravlja i fizičke spremnosti djeteta. U istim okolnostima, aktivna djeca troše energiju onda kada se druga odmaraju. Energični ljudi imaju potrebu za kretanjem. Iz te potrebe proizlazi i motivacijska komponenta aktivnosti. Aktivna djeca imaju potrebu za igrom, dok odrasle osobe imaju potrebu stalno biti zauzete, a besposličarenje ih čini nervoznima i razdražljivima. Aktivna djeca mogu biti previše nemirna da bi dugo sjedila, a njihova nakupljena energije teži eksploziji tijekom igre ili na kraju vrtićkog dana.

Socijabilnost se definira kao preferencija djeteta da bude s drugim ljudima. Djeca koja se procjenjuju kao visoko socijabilna ne žele biti sama, imaju potrebu za druženjem i interakciju s drugim osobama. Često sama potiču kontakt s drugima. Ova karakteristika ličnosti djeteta ne opisuje njegovu bliskost s roditeljima (skrbnicima) i drugim značajnim osobama. Pretpostavlja se da je ona pod snažnim djelovanjem iskustva koje dijete stječe. Ova dimenzija EAS modela pokazuje koliko je kod nekog djeteta urođena sklonost da više voli prisutnost drugih osoba i zadržavanje u tuđem društvu, odnosno koliko mu je uređeno preferiranje podražaja iz socijalne okoline u odnosu na podražaje koje mu pružaju predmeti koji ga okružuju. Od društvenog djeteta razlikuje se sramežljivo dijete. Sramežljivo dijete se u interakciji s ljudima koji su slučajni poznanici ili stranci, ponaša inhibirano i nespretno, s razvijenim osjećajem napetosti i uznemirenosti te sklonošću bijega od društvene interakcije. Sramežljivost se uglavnom odnosi na ponašanje s osobama koje dijete ne poznaje ili slabo poznaje, dok istovremeno u interakciji sa svojim prijateljima i članovima obitelji nije sputano. Društvenost odnosno nedruštvenost kao osobina ličnosti ne smije se, dakle, dovoditi u vezu sa sramežljivošću. *“Sramežljive osobe obično razvijaju osjećaj uplašenosti, dok to nije slučaj s nedruštvenim osobama”* (Mathiesen i Tambs 1999: 432).

Iako su očiti genski utjecaji na temperament, ne postoji istraživanje koje pokazuje zadržavanje emocionalnosti djeteta bez podrške iz okoline. Genski utjecaji i utjecaji okoline često se kombiniraju na način da povećavaju stabilnost temperamenta. Naime, način na koji dijete prilazi svijetu utječe na to kako doživljava određeno iskustvo. Kulturne i spolne razlike mogu imati značajan utjecaj na temperament. Primjerice, u Japanu je razvijeno vjerovanje prema kojem se djeca rađaju kao neovisna bića koja trebaju kroz bliski, tjelesni, kontakt sa svojom majkom naučiti pouzdati se u nju. S druge strane u SAD-u je potpuno suprotno stajalište, prema kojem se djeca rađaju ovisna o svojoj majci te je potrebno razviti njihovu neovisnost (Berk, 2008). Spolna stereotipna vjerovanja o razlikama dječaka i djevojčica utječu i na različito ponašanje roditelja prema dječacima u odnosu na djevojčice u tradicionalnim obiteljima i društvima. Dječake se više potiče na tjelesnu aktivnost, a djevojčice na traženje pomoći i tjelesnog kontakta, što utječe i na razlike u temperamentu dječaka u odnosu na djevojčice.

Temperament djece može tijekom njihovog razvoja biti podložan promjenama. Okolina u kojoj se dijete razvija može pozitivno djelovati na promjene njegovog temperamenta. Odrasli mogu pozitivno utjecati na prilagodljivost ponašanja djeteta, na način da nježno i, istovremeno, dosljedno spriječe neprilagodljivo djetetovo ponašanje. U literaturi se navodi model stupnja podudaranja kojeg su predložili Thomas i Chess (1977) kako bi objasnili na koji način temperament i okolina mogu zajednički imati povoljne rezultate (Berk, 2008). Djeca izložena roditeljstvu koje se slabo podudara s njihovim dispozicijama (temperamentima) imaju veliki rizik od problema prilagodbe u kasnijem razdoblju. Toplo, prihvaćajuće roditeljstvo, u kojem su prisutni dosljedni, čvrsti, ali razumni zahtjevi za ovladavanjem novog iskustva mogu koristiti djeci s teškim temperamentom i sramežljivoj djeci. Sramežljiva djeca u zapadnjačkoj kulturi smatraju se socijalno nekompetentnima, što roditelje ne ohrabruje u pružanju pomoći djetetu kako bi savladao novu situaciju, dok se u kineskoj kulturi sramežljivu djecu pozitivno ocjenjuje, kao djecu koja imaju socijalnu zrelost i razvijeno socijalno razumijevanje. Za razliku od zapadnjačke, kineska djeca su, pod utjecajem prihvaćanja i poticanja djetetova postignuća, znatno više inhibirana te se lakše prilagođavaju. Stoga je povoljne odnose između odgojnih prilika i djetetova temperamenta nužno postići u ranoj dobi djeteta, prije nego nepovoljni odnosi između temperamenta i okoline rezultiraju neprilagođenošću.

U kontekstu prijelaza iz obitelji u vrtić prestrašena djeca odnosno djeca teškog temperamenta bit će jače uznemirena tijekom odvajanja iz obitelji. Veća uznemirenost djeteta zbog odvajanja od majke odnosno skrbnika utjecat će i na djetetove reakcije tijekom ponovnog susreta s majkom. Slično je i s djecom koja su manje društvena u usporedbi s djecom koja preferiraju druženje s drugom djecom odnosno s drugim osobama (Vasta, Haith i Miller, 1998).

Temperament djeteta je u uskoj povezanosti s prilagodbom djeteta novoj situaciji dolaskom u jaslice odnosno u vrtić. Dijete koje ima oprezniji temperament teži ka sporijoj prilagodbi promjenama uz prisutnu negativnu emocionalnost, dok će se dijete lakog temperamenta brže prilagoditi promjenama uz pozitivnu emocionalnost.

2.4.3. Odnos s djetetom

Odnos s djetetom je bitna komponenta djetetove prilagodbe u novom okruženju kao što je vrtić. U daljnjem tekstu prikazat će se odnos dijete-roditelj, dijete-odgajatelj, roditelj-odgajatelj, te odnosi među djecom te njihovi utjecaji na prilagodbu djeteta u vrtiću.

U stvaranju zdravih odnosa dijete-roditelj temeljni preduvjet su psihički zdravi roditelji, osjetljivi na djetetove potrebe. Razvoj sigurne privrženosti djeteta i roditelja, odnosno djeteta i primarnog skrbnika stvara temelj za djetetovu lakšu prilagodbu u jaslicama odnosno vrtiću. Kontekst stvaranja sigurne privrženosti može se vidjeti u ponašanju jednogodišnjaka koji dolazi prvi put negdje s majkom. Najviše vremena provodi sa svojom majkom od koje se tek povremeno odvaja, a odvajanje se s vremenom produžuje dok sve duže istražuje prostoriju u kojoj se nalazi. Povremeno traži majku pogledom te je doziva kako bi s njom komunicirao i dobio njeno odobrenje (Tatalović Vorkapić i Pauletić, 2020: 67). Ponašanje djeteta je u skladu s očekivanjem i razvojem u toj dobi te odražava mehanizam privrženosti putem kojeg dijete traži odobrenje i zaštitu od svoje majke. U osnovi mehanizma privrženosti je komunikacija između djeteta i majke, prisutna od prvih dana djetetova rođenja. Ukupna razina prihvaćanja, odbacivanja i osjetljivosti majke odnosno skrbnika u različitim svakodnevnim aktivnostima utječe na razvoj jednog od tri oblika privrženosti: sigurne privrženosti, anksiozno-izbjegavajuće i anksiozno-opiruće (Vasta, Haith i Miller, 1998). Među čimbenicima koji mogu imati negativan učinak na ponašanje djeteta je stres u obitelji. On utječe na samu kvalitetu odnosa dijete-roditelj, a ujedno je važan čimbenik procesa prilagodbe. Za razliku od stresa, pozitivan stav prema novom i nepoznatom, kao što je situacija prijelaza iz obitelji u vrtić, predstavlja zaštitni čimbenik koji omogućava djetetu uspješnu prilagodbu. Dijete koje je u obitelji razvilo pozitivan stav ima sve preduvjete da i s drugima razvije odnose temeljene na povjerenju.

Odgajatelj u jaslicama i u vrtiću ima izniman značaj u održavanju visoke dobrobiti djece (Tatalović i sur., 2013: 2, prema Tatalović Vorkapić i Pauletić, 2020: 67). Odgajatelj je stručna osoba koja sa svojim znanjem i sposobnostima daje smjernice za odvijanje procesa prijelaza i prilagodbe djeteta u jaslicama ili vrtiću. U neposrednom odnosu s djetetom provodi odgovarajuće programe namijenjene odgoju i obrazovanju djeteta. Odgajatelji su osobe koje

u svakom trenutku svojim ponašanjem trebaju biti primjer djeci. S obzirom na to da je roditelj primarni skrbnik, odgajatelj u nedostatku prisutnosti roditelja može zauzeti ulogu sekundarnog skrbnika, odnosno on može biti sigurno utočište djetetu za istraživanje okruženja u kojem se nalazi. Od iznimne je važnosti da dijete tijekom prilagodbe stekne pozitivnu sliku o samoj ustanovi, što se u prvom redu manifestira kroz odnos s odgajateljem koji treba biti prislan i prijateljski kako bi dijete stvorilo povjerenje u odgajatelja, pa time i u jaslice odnosno u vrtić. Dijete koje u odgajatelju vidi osobu od povjerenja lakše će proći kroz proces prilagodbe u jaslicama ili vrtiću. Gomez i Pereira (2014) ukazali su na važnost odgajatelja kao profesionalaca koji pro-aktivnim pristupom mogu djeci već u ranoj dobi, primjerice, kooperativnim učenjem, pružiti tehnike i metode kako se nositi s ljutnjom, kako smanjiti stres, posebice kod djece koja su sklona agresivnim odgovorima. Stvaranjem zdravog i konstruktivnog okruženja u kojem djeca sudjeluju odgajatelji mogu pozitivno djelovati na dijete i njegovu prilagodbu na nove situacije, kao što je okruženje predškolske ustanove.

Odnos odgajatelja i roditelja treba biti partnerski. To se posebice odnosi na razdoblje prijelaza i prilagodbe kako bi se postiglo da dijete što lakše prođe kroz procese prijelaza i prilagodbe. S obzirom na to da su roditelji ili primarni skrbnici i odgajatelji ključne osobe djeteta od njegove najranije dobi, veoma je važno razvijanje kvalitetnih odnosa među njima. Temeljni preduvjet je otvorenost i suradnja roditelja i odgajatelja. *“Roditelj treba odgajatelja upoznati sa specifičnim interesima djeteta, njegovim potrebama, navikama, strahovima, eventualnim zdravstvenim poteškoćama i dr.”* (Tatalović Vorkapić i Pauletić, 2020: 69). No, važno je i da odgajatelj informira roditelja ili primarnog skrbnika o tijeku prilagodbe djeteta na novu sredinu. Partnerski odnos roditelja i odgajatelja u središte pozornosti stavlja dobrobit djeteta, njegove potrebe i mogućnosti. U primjeni je nekoliko načina kako bi se razvijali partnerski odnosi između roditelja i odgajatelja. To su: roditeljski sastanci, individualni sastanci s roditeljima, svakodnevna komunikacija odgajatelja i roditelja pri dolasku i odlasku djeteta u/iz vrtića te slanje poruka i bilješki roditeljima preko djeteta. Jedan od praktičnih alata komunikacije i uspostave partnerskih odnosa roditelj-odgajatelj je i razvojna mapa. To je *“zbirka aktualnih informacija koje dokumentiraju djetetov napredak i promjene u dječjem razvoju”* (Skopljak i Burić, 2012: 27). Posebno je važno da i obitelj sudjeluje u prikupljanju podataka sadržanih u razvojnoj mapi. U mapu se uključuju informacije iz brojnih izvora koje čine dinamički pokazatelji djetetova učenja i razvoja u socijalnom, emocionalnom,

kognitivnom i motoričkom području. Za stvaranje razvojnih mapa koristi se deskriptivna metoda, što znači da je potrebno točno opisati ono što odgajatelji i roditelji vide te se vodi računa o primjeni načela objektivnosti, kako bi se izbjegle interpretacije i vrednovanje. Točnim opisivanjem slijeda aktivnosti, načina uključivanja djece u pojedine aktivnosti, iniciranjem interakcija s drugom djecom i sl. navodi se na donošenje zaključaka iz većeg broja izvora informacija koje omogućuju davanje objektivnog zaključka o tijeku procesa prijelaza i prilagodbe djeteta u vrtiću. Uključenje djece u razvojnu mapu pomaže pri njihovoj samoprocjeni te donošenju vlastitog suda. Na taj način djeca dobivaju poruku da je samoprocjena važan dio učenja i odrastanja. Činjenica je da roditelji raspolažu relevantnim informacijama o slabim i jakim stranama svoje djece, pa je iznimno važno razmjenjivanje informacija na relaciji roditelj-odgajatelj, posebice u kontekstu prijelaza i prilagodbe djeteta u vrtiću. Mape imaju dvostruku ulogu. *“S jedne strane koriste se za analizu dosadašnjeg postignuća u prilagodbi djeteta, a s druge strane pomaže kod daljnjeg razvoja strategije za daljnju prilagodbu”* (Tatalović Vorkapić i Pauletić, 2020: 70).

Odnosi među djecom također su jedan od čimbenika utjecaja na prijelaz i prilagodbu djeteta u jaslice odnosno u vrtiću. Socijalna iskustva koje dijete stječe u prvih šest godina djetetova života osiguravaju temelje na kojima se izgrađuju svi budući odnosi. *“Uspostavljanjem zadovoljavajućim odnosa sa svojim vršnjacima dijete osigurava preduvjete za široki raspon socijalnih i intelektualnih poticaja, izazova i učenja”* (Katz i McClellan, 2005: 31). Socijalna komponenta uključuje uvrštenje vršnjaka u igru djeteta, posebice u imaginarnu igru. Djeca kao i u drugim aspektima razvoja u ranoj i predškolskoj dobi, tako i u razvoju odnosu s vršnjacima, tijekom prijelaza i prilagodbe preslikavaju naučene obrasce ponašanja odnosno naučene reakcije u novim situacijama. Slijedom toga, i komunikacija među djecom je ovisna o pripremljenosti djeteta na nove situacije kao i o razini njegovih komunikacijskih sposobnosti.

Prilagodba djeteta za druženje i igru s drugom djecom, zasigurno će biti jednostavnija ako je dijete prije polaska u jaslice ili u vrtiću imalo interakciju s drugom djecom, odnosno ako je dijete imalo slično iskustvo. Primjerice, djeca koja žive u obitelji s više djece, kao i djeca koja u najranijem djetinjstvu imaju široki opseg interakcija s drugom djecom, imaju i veću mogućnost razvoja socijalnih vještina. Time su ujedno stekli i iskustvo za savladavanje

situacija prijelaza i prilagodbe. Kod djece je veoma važno razvijati socijalnu kompetenciju. U kontekstu vrtića, *“socijalna kompetencija pokazuje razinu prihvaćanja djeteta nekoj skupini, a temelji se na sposobnosti pojedinca da inicira i održi zadovoljavajuće recipročne odnose sa svojim vršnjacima”* (Mlinarević i Tomas, 2010: 45). Uključuje socijalne vještine, socijalnu svijest i samopouzdanje.

Roditelji i odgajatelji imaju važnu ulogu u poticanju djeteta da se druži s drugom djecom, kao i ostvarenju zadovoljavajućih interakcija s vršnjacima. Potrebno je, također istaknuti kako važnu ulogu u stjecanju odnosa s drugom djecom ima i socijabilnost kao dimenzija temperamenta djeteta koja određuje potrebu djeteta za druženjem i različitim interakcijama. Odgajatelji mogu na temelju praćenje svakog pojedinog djeteta u skupini uočiti njegove individualne karakteristike i potrebe, identificirati snage odnosno poteškoće koje se mogu pojaviti u interakciji s drugom djecom. U partnerskom odnosu s roditeljem moguće je učinkovito oslušivati potrebe djece i rano intervenirati kako bi se otklonile eventualne smetnje te ostvarile najviše razine socijalno-emocionalne dobrobiti djeteta tijekom prijelaza i prilagodbe.

2.4.4. Kvaliteta prilagodbe i socio-demografske karakteristike djece

Proces prilagodbe djeteta u jaslicama i/ili vrtiću pod utjecajem je, osim temperamenta, i drugih karakteristika djeteta, kao što je spol, dob, nervni sustav, ali i predškolskog i obiteljskog okruženja djeteta. Niti jedan od navedenih čimbenika ne djeluje sam za sebe, neovisno od drugih čimbenika. Ponašanje djeteta ovisi o konfiguraciji pojedinih čimbenika i njihovoj međusobnoj interakciji. Istraživanja pokazuju da su djetetova dob i stupanj razvoja značajni za proces prilagodbe. Brzezińska, Ożadowicz i Czub (2013) istražujući povezanost između izabranih subjektivnih i konceptualnih čimbenika i strategija prilagodbe trogodišnjaka za predškolsko okruženje ustanovile su da je dob djece povezana s dvije dimenzije prilagodbe na predškolsko okruženje. Starija djeca su pokazivala više rezultate u području kreativne prilagodbe te su pokazivala manju sklonost anksioznosti u odnosu na mlađu djecu. Spolne

razlike u sve tri dimenzije prilagodbe na predškolsko okruženje (kreativna prilagodba, anksioznost i podložnost te pobuna i ogorčenost) nisu pokazale statističku značajnost.

Gomes i Pereira (2014) istražujući povezanost obilježja spola i dobi djeteta sa socijalnim vještinama došli su do spoznaja o postojanju spolnih razlika djece u portugalskim vrtićima u odnosu na razinu društvenih vještina. Djevojčice su pokazivale suradnju i socijalnu interakciju, dok su kod dječaka uočeni problemi s pažnjom/pretjeranom aktivnošću i antisocijalnim ponašanjem/agresivnosti. Mlađa djeca su imala izraženije probleme s pažnjom/pretjeranom aktivnošću i antisocijalnim ponašanjem/agresivnosti od starije djece.

Kvaliteta prijelaza i prilagodba djeteta na predškolsko okruženje pod značajnim je utjecajem roditelja, od kojih se očekuje da djetetu pruže smjernice, zaštitu i motivaciju kako bi ih se pripremilo za izazove s kojima će se susretati u predškolskim ustanovama, ali i za budući život. Istraživanja pokazuju da tipovi obitelji, također, imaju utjecaj na odnose obitelj – predškolska ustanova (Connell i Prinz, 2002). Osim nuklearnih obiteljskih struktura, u svakodnevnom životu prisutne su različite obiteljske strukture, poput jednoroditeljskih obitelji, partnerskih zajednica, udomiteljskih obitelji, proširenih obitelji, istospolnih obitelji i dr. Fizički i psihološki uvjeti u obiteljskom okruženju utječu na djecu pa i na kvalitetu procesa prijelaza djeteta iz obitelji u vrtić i njihovu prilagodbu na okruženje u vrtiću. Ogbemudia i Aiasa (2013) došli su do zaključka da akademsko obrazovanje roditelja, njihov ekonomski status, bračni status roditelja i lokacija roditeljskog doma utječu na razlike u obrazovnim postignućima djece. Ngure i Amollo (2017) ističu razlike postignuća u vrtiću djece predškolske dobi koja su odgajana u samohranim obiteljima u odnosu na djecu odgajana u nuklearnoj, strukturno netaknutoj obitelji. Razlog koji se navodi je taj što su samohrani roditelji često jedini izvor financijske potpore obitelji te imaju znatno manje vremena pomoć djeci u zadovoljenju njihovih potreba, manje je vjerojatno da će koristiti dosljednost u odgoju te imaju manju roditeljsku kontrolu (Weitof, Hjrn, Haglund i Rosén, 2003).

Zaposlenost roditelja utječe na imovinsko stanje roditelja pa i na kvalitetu okruženja u roditeljskom domu. Stres roditelja zbog nezaposlenosti i niskih primanja može narušiti atmosferu u domu i time unijeti stres u živote djece (Heinrich, 2014), a što posljedično može imati i negativne učinke na kvalitetu prijelaza djece iz obitelji u vrtić i njihovu prilagodbu na predškolsko okruženje.

3. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je ispitati razvoj privrženosti djece u kontekstu prijelaza i prilagodbe u odnosu na dobrobit djece. U okviru ovog cilja postavljeni su sljedeći istraživački problemi:

- 1) Utvrditi i opisati razvoj privrženosti, kvalitete prilagodbe (ponašanje djece, postojanje teškoća tijekom prilagodbe, zadovoljstvo tijekom prilagodbe i suradnja s roditeljima tijekom prijelaza) i dobrobiti djece (osjetljivost majke i temperament djeteta, odnos odgajatelja s djecom).
- 2) Utvrditi odnos između privrženosti, kvalitete prilagodbe (ponašanje djece, postojanje teškoća tijekom prilagodbe, zadovoljstvo tijekom prilagodbe i suradnja s roditeljima tijekom prijelaza) i dobrobiti djece (osjetljivost majke i temperament djeteta, odnos odgajatelja s djecom), te socio-demografskih varijabli (spol i dob djece, dob odgajatelja)

Na temelju postojećih istraživanja i teorijskih podloga diplomskog rada:

H1: Očekuje se, u skladu s provedenim istraživanjima, najzastupljeniju sigurnu privrženost te adekvatnu prilagodbu kod djece, više razine kvalitete prilagodbe, više razine osjetljivosti majke, te više razine socijalnosti i aktivnosti, a niže emocionalnosti u okviru ispitivanja temperamenta djece, te postojanje bliskih odnosa između odgajatelja i djece, prema procjeni odgajatelja.

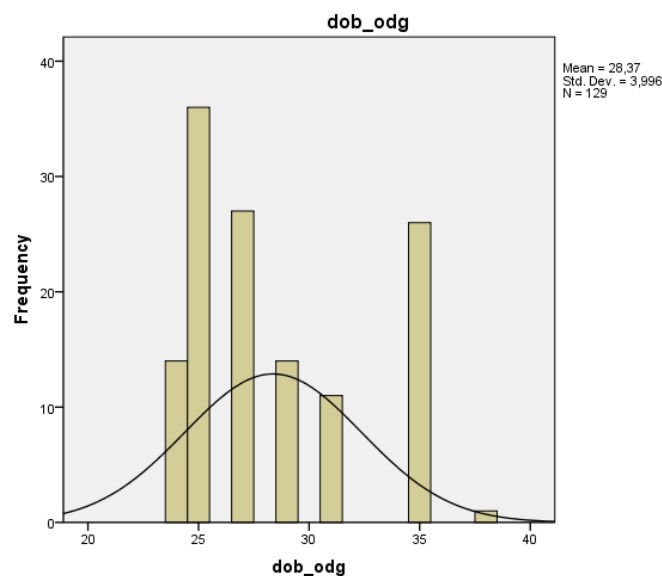
H2: Očekuje se postojanje značajne povezanosti između sigurne privrženosti, veće razine kvalitete prilagodbe te viših razina dobrobiti djece (veće osjetljivosti majke, više socijalnosti, a niže emocionalnosti u okviru temperamenta djeteta, te bliskijeg odnosa s odgajateljima). Kao i u prethodnim istraživanjima, očekuje se da će viša kvaliteta prilagodbe biti povezana sa starijom djecom i djevojčicama.

4. METODOLOGIJA

4.1. Sudionici

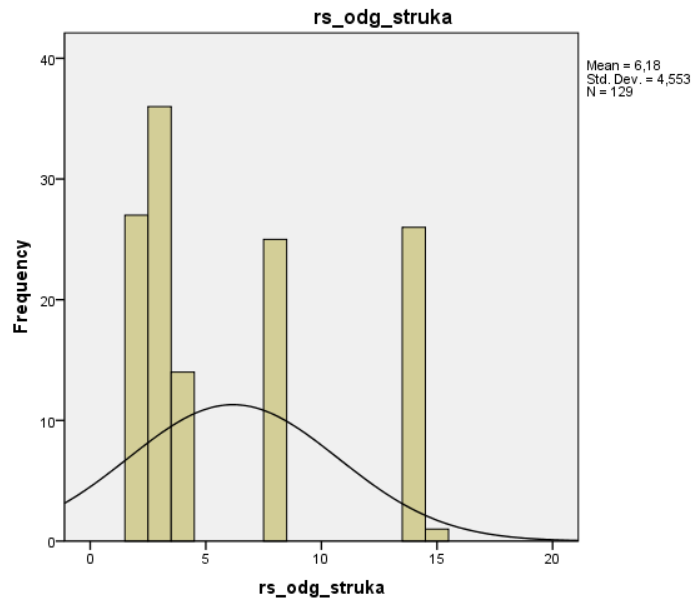
Istraživanje je obuhvatilo prigodni uzorak $N = 129$ djece u vrtićima u Primorsko-goranskoj županiji, točnije u vrtićima neposredne okolice Rijeke (zbog anonimnosti i povjerljivosti podataka ne navodi se točna lokacija uključenih vrtića koja je poznata diplomantici i mentorici). U istraživanju je sudjelovalo 11 odgajatelja jasličkih skupina djece. Klasifikacija skupina na starije i mlađe nije korištena s obzirom na to da su u istraživanju sudjelovale mješovite jasličke skupine djece. Varijable karakteristika odgajatelja i vrtića obuhvatili su dob odgajatelja, radni staž i radni staž u jaslicama te pomoć u prilagodbi i težinu rada s djetetom. Prosječna dob odgajatelja je $M=28,37$ ($SD=4$) u rasponu od 24 do 38 godina. Na Slici 1. može se vidjeti distribucija podataka dobi odgajatelja koji su sudjelovali u istraživanju.

Slika 1. Dob odgajatelja

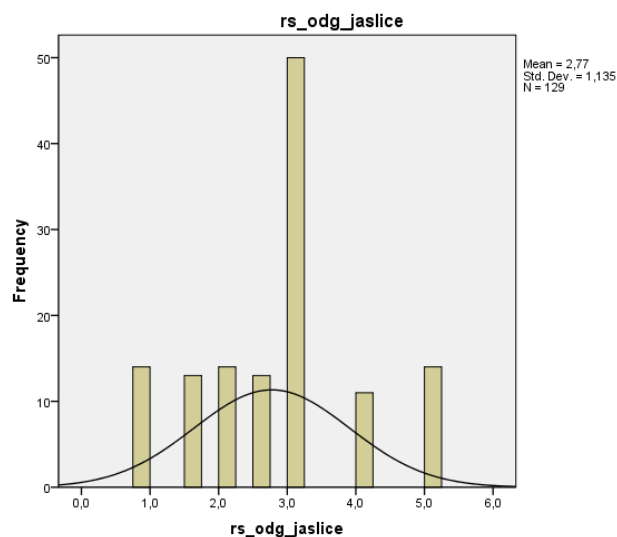
Prosječan radni staž odgajatelja obuhvaćenih istraživanjem u struci je 6,18 godina ($SD=4,55$) u rasponu staža od dvije do 15 godina. Distribucija podataka staža odgajatelja u struci prikazana je Slikom 2.

Slika 2. Radni staž odgajatelja u struci

Prosječan radni staž odgajatelja u jaslicama je manji u odnosu na njihov ukupan prosječan radni staž te iznosi 2,77 godina (SD=1,14) u rasponu radnog staža od 0,9 do 5, godina. Na Slici 3. prikazana je distribucija podataka o radnom stažu odgajatelja obuhvaćenih istraživanjem u jaslicama.

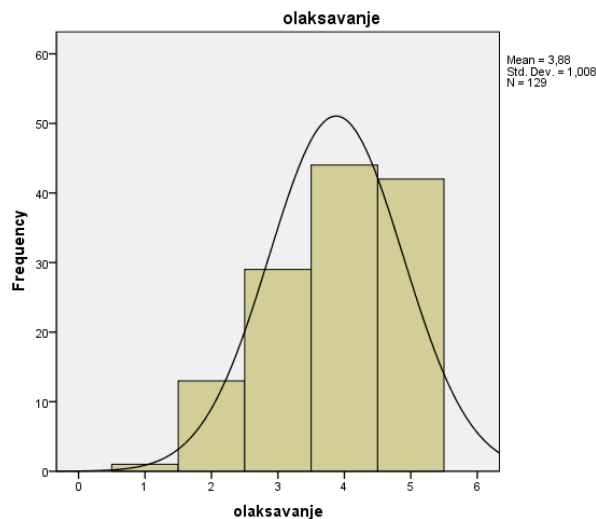
Slika 3. Radni staž odgajatelja u jaslicama

Procjena olakšavanja prilagodbe djetetu u jaslicama od strane odgajatelja je $M=3,88$ (SD=1,01) na skali: 1 – vrlo malo, 2 – djelomično, 3 – srednje, 4 – prilično i 5 – u potpunosti,

što znači da odgajatelji u ovom istraživanju prilično olakšavaju djeci prilagodbu u dječjem vrtiću. Distribucija podataka za procjenu olakšavanja prilagodbe djetetu u jaslicama sa strane odgajatelja prikazana je Slikom 4.

Slika 4. Procjena olakšanja prilagodbe djeteta u jaslicama od strane odgajatelja

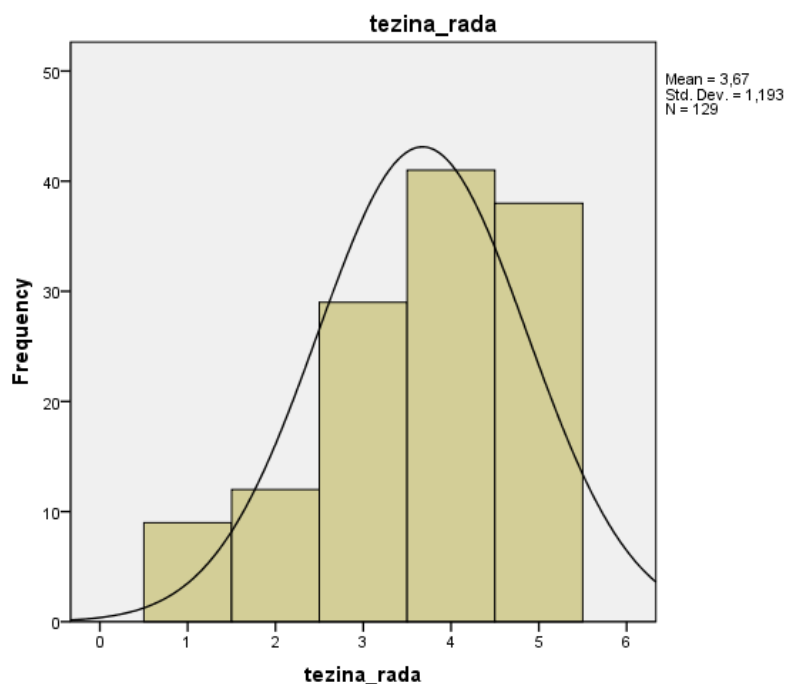
Najveći broj odgajatelja (44 ili 34,1 %) procijenio je da kod prilagodbe djeteta u jaslicama uspijeva prilično mu/joj olakšati (ocjena 4), dok njih 42 ili 32,6 % procjenjuje kako djeci uspijevaju u potpunosti olakšati prilagodbu (ocjena 5). Za 29 odgajatelja (22,5 %) olakšanje prilagodbe koje djeci uspijevaju pružiti je srednje (ocjena 3), njih 13 (10,1 %) procjenjuju da djelomično uspijevaju pomoći djetetu u prilagodbi u jaslicama (ocjena 2), dok je samo jedan odgajatelj (0,8 %) procijenio da je vrlo malo (ocjena 1) olakšao djetetu prilagodbu u jaslicama (Tablica 1).

Tablica 1. Procjena odgajatelja vezano uz pomoć kod prilagodbe djeteta

	Frekvencija	Udio, u %	Kumulativ
1	1	0,8	0,8
2	13	10,1	10,9
3	29	22,5	33,3
4	44	34,1	67,4
5	42	32,6	100,0
Ukupno	129	100,0	

Procjena odgajatelja o težini rada s djetetom u razdoblju prilagodbe je $M=3,67$ ($SD=1,19$) na skali: 1 – vrlo teško, 2 – djelomično teško, 3 – srednje, 4 – djelomično lako i 5 – vrlo lako. Distribucija podataka za težinu rada prikazana je Slikom 5.

Slika 5. Procjena težine rada

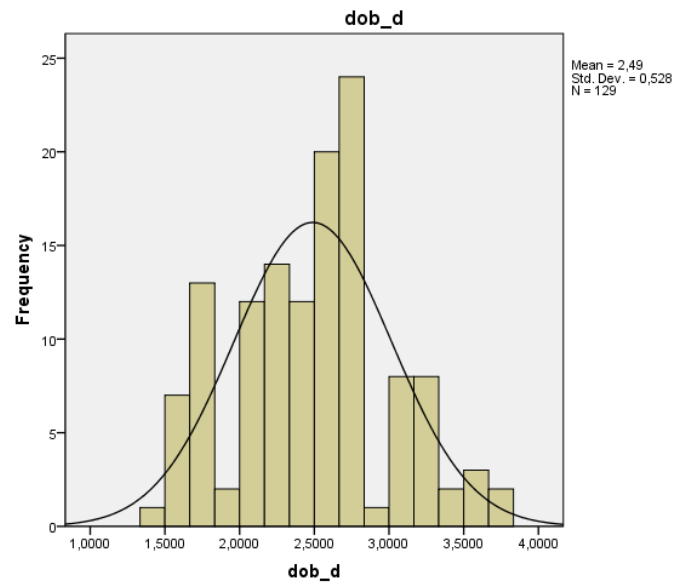
Najveći broj odgajatelja (41 ili 31,8 %) procijenio je da je s djetetom bilo djelomično lako (ocjena 4), dok ih je 38 (ili 29,5 %) procijenilo da je s djetetom bilo vrlo lako (ocjena 5). Težinu rada s djetetom 29 ispitanika (22,5 %) procijenilo je srednjom ocjenom (3), 12 ispitanika (9,3 %) težinu rada ocjenjuje djelomično teškom (ocjena 2), a njih devet (7,0 %) vrlo teškom (ocjena 1) (Tablica 2).

Tablica 2. Procjena odgajatelja o težini rada s djetetom

	Frekvencija	Udio, u %	Kumulativ
1	9	7,0	7,0
2	12	9,3	16,3
3	29	22,5	38,8
4	41	31,8	70,5
5	38	29,5	100,0
Ukupno	129	100,0	

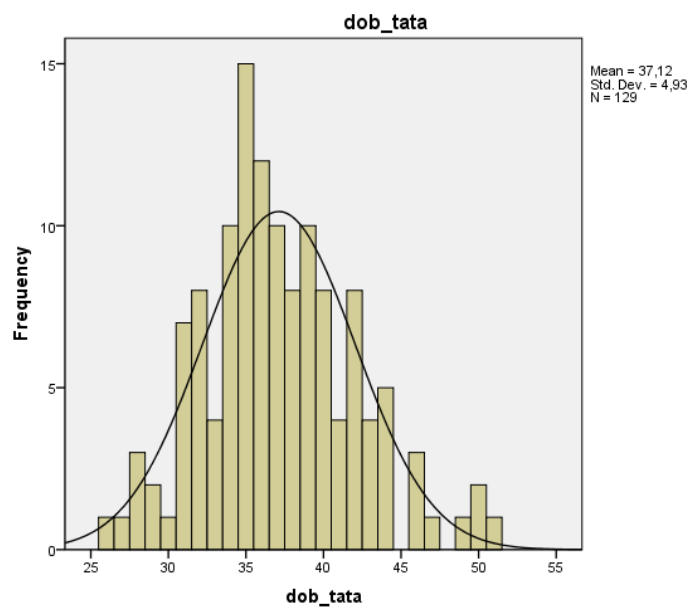
Prosječna dob procjenjivane djece je 2,49 godina (SD=0,53) u rasponu od 1,4 do 3,8 godina. Distribucija podataka o dobi djece obuhvaćenih istraživanjem prikazana je na Slici 6.

Slika 6. Dob djece

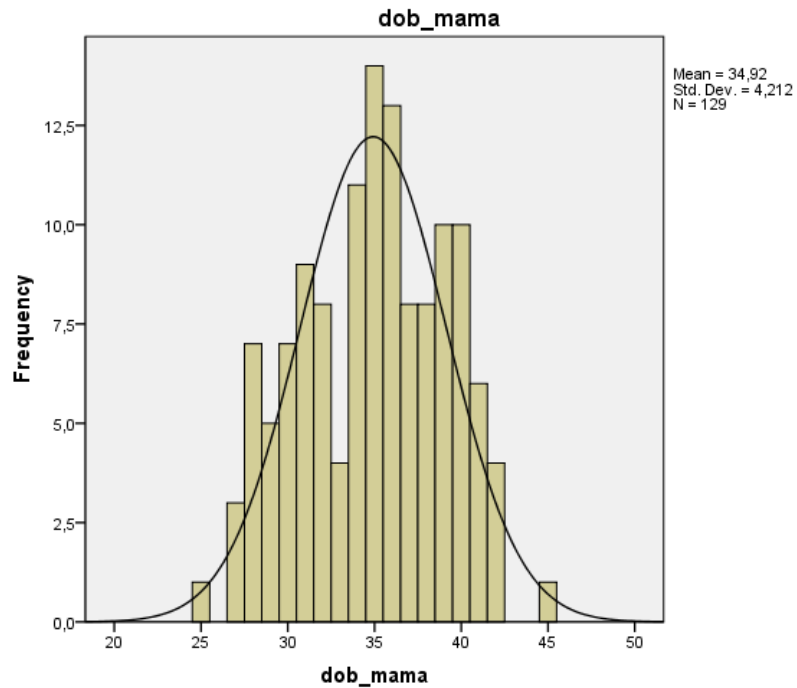
Prosječna dob očeva procjenjivane djece je 37,12 godine (SD=4,93) u rasponu od 26 do 51 godine. Distribucija dobi očeva prikazana je na Slici 7.

Slika 7. Dob očeva

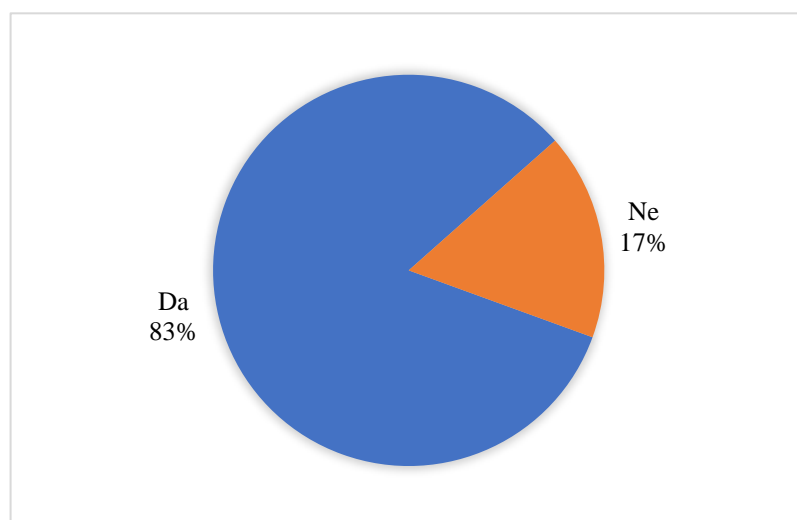
Prosječna dob majki procjenjivane djece je 34,92 godine (SD=4,21) u rasponu od 25 do 45 godina. Distribucija podataka o dobi majki prikazana je na Slici 8.

Slika 8. Dob majki

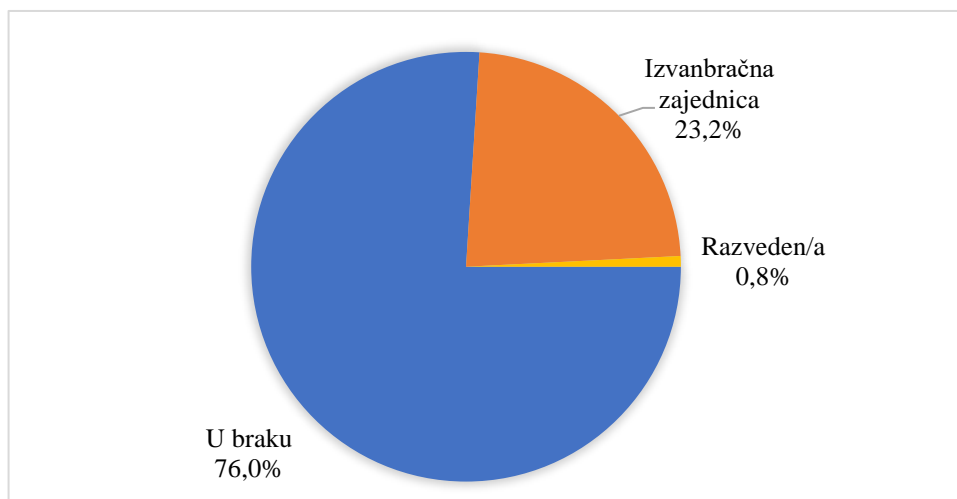
Svi očevi procjenjivane djece u istraživanju su zaposleni, njih 129 (100 %), dok je zaposlenost majki na nižoj razini. Zaposleno je 107 majki (82,9 %), a 22 (17,1 %) ih je nezaposleno (Slika 9).

Slika 9. Struktura zaposlenosti majki

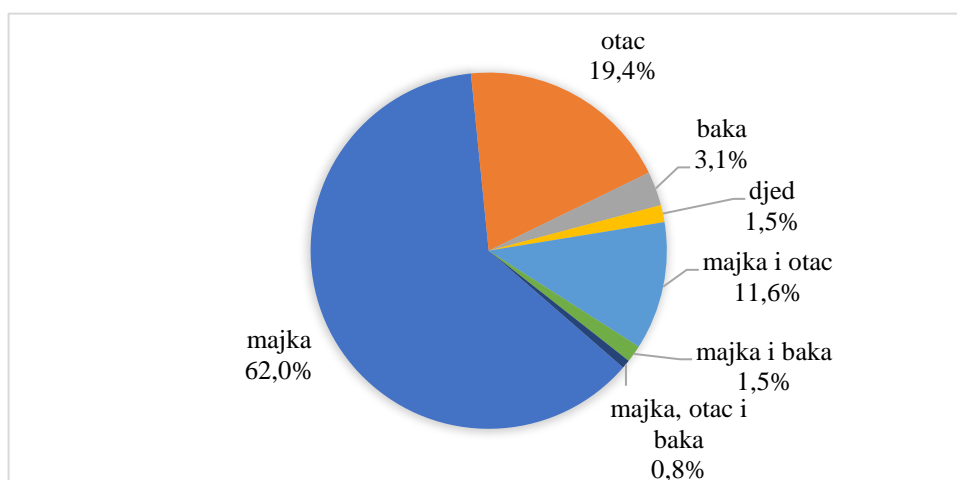
Većina roditelja djece obuhvaćene istraživanjem je u braku, njih 98 ili 76 %, a slijede roditelji u izvanbračnoj zajednici, njih 30 ili 23,2 %, a jedan roditelj (0,8 %) je razveden/a. Struktura bračnog statusa roditelja prikazana je Slikom 10.

Slika 10. Bračni status roditelja

Osoba koja najčešće dolazi po dijete je majka za 80-ero djece (62,0 %). Po 25-ero djece (19,4 %) najčešće dolazi otac, a po 15-ero djece (11,6%) majka s ocem. Bake dolaze najčešće po četvero djece (3,1%), a djedovi po dvoje djece (1,6 %). Majke i bake najčešće dolaze po dvoje djece (1,6 %), a majke s očevima i bakama po jedno dijete (0,8 %) (Slika 11).

Slika 11. Struktura osoba koje najčešće dolaze s/po dijete

4.2. Mjerni instrumenti

U istraživanju je primijenjeno šest mjernih instrumenata: Skala privrženosti, Skala prilagodbe, 4 pitanja dobrobiti djece o kvaliteti prilagodbe, Skala osjetljivosti majke, EAS skala i STRS – odnos odgajatelja s djetetom, kako bi se procijenilo ponašanje djeteta tijekom prilagodbe u prva tri mjeseca prilagodbe ili takvo ponašanje i dalje pokazuje.

U istraživanju je korištena *skala privrženosti za procjenu djece rane dobi u fazi prilagodbe u jaslicama* (Tatalović Vorkapić i sur., 2015: 5) (sastavljena od 34 čestice). Skalom privrženosti ispitivano je pet dimenzija (subskala): “izbjegavanje”, “podržavanje”, “bliskost majke-dijete”, “odbacivanje” i “hladna distanca”. Subskala “izbjegavanje” sastoji se od devet čestica koje ukazuju na negativne obrasce ponašanja djeteta, primjerice, “Kad majka otiđe, dijete nastavlja dugo plakati i teško ga je utješiti”. Subskala “podržavanje” sastoji se od devet čestica na temelju kojih se procjenjuje ponašanje djeteta s obzirom na podržavajuće ponašanje majke, npr. “Dijete jasno pokazuje sljedeći obrazac ponašanja: odlazi od majke igrati se, vraća joj se ili se igra blizu nje, ponovno odlazi i slično”. Subskala bliskost majka-dijete ima pet čestica koje ukazuju na međusobnu nježnost majke i djeteta, primjerice, “Ako je uznemireno, dijete se, kada ga majka uzme, brzo i lako smiruje”. Subskala “odbacivanje” sastoji se od pet čestica na temelju kojih se procjenjuje neprikladno ponašanje djeteta prema majci, primjerice “Dijete se lako naljuti na majku – npr. vrišti, baca stvari”. Subskala “hladna distanca” ima pet čestica, a pokazuje emocionalni jaz majke i djeteta, npr. “Dijete ne prihvaća miješanje majke u njegove aktivnosti, čak i kad ona samo pokušava da mu pomogne oko nečega”. Zbog niske pouzdanosti subskala “hladna distanca” nije korištena dalje u istraživanju. Tvrdnje su ocjenjivane na Likertovoj ljestvici od jedan do pet (*1 – potpuno neuočljivo za odnos djeteta i majke, 2 – djelomično neuočljivo za njihov odnos, 3 – možda, i uočljivo i neuočljivo, 4 – djelomično tipično za njihov odnos, 5 – potpuno tipično za odnos djeteta i majke*).

Skala prilagodbe (Mihić i sur., 2011) sastoji se od 33 čestice kojima se procjenjuje ponašanje djeteta tijekom prilagodbe u jaslice, primjerice, “Dijete pokazuje interes za različite vrste aktivnosti”. Na tvrdnje su odgajatelji odgovarali koristeći Likertovu ljestvicu od jedan do pet (*1 – ne, uopće ne pokazuje ovo ponašanje, 2 – ne, djelomično ne pokazuje, 3 – možda, i*

pokazuje i ne pokazuje, 4 – da, djelomično pokazuje, 5 – da, u potpunosti pokazuje ovo ponašanje).

Četiri pitanja o kvaliteti prilagodbe djece obuhvatila su četiri čestice, na koje su odgajatelji odgovarali biranjem jednog od odgovora na skali Likertova tipa od pet stupnjeva. Likertova ljestvica za procjenu poteškoća tijekom adaptacije je: 1 – da, u potpunosti je bilo, 2 – djelomično je bilo, 3 – i bilo je i nije bilo, 4 – djelomično nije bilo, 5 – u potpunosti nije bilo; zadovoljstvo adaptacijom: 1 – nezadovoljavajuće, 2 – djelomično nezadovoljavajuće, 3 – osrednje, 4 – djelomično zadovoljavajuće, 5 – zadovoljavajuće, a za kvalitetu suradnje s roditeljima djeteta: 1 – vrlo niska, 2 – niska, 3 – srednja, 4 – visoka, 5 – vrlo visoka.

Skala osjetljivosti majke (Mihić i sur., 2011) sastoji se od dvadeset čestica kojima se procjenjuje osjetljivost majke na dječje potrebe, primjerice, “U odnosu s djetetom, majka je pažljiva i usmjerena na djetetove potrebe”, na koje su odgajatelji odgovarali biranjem jednog od odgovora na skali Likertova tipa od pet stupnjeva (1 – ne, uopće se ne slažem, 2 – ne, djelomično se ne slažem; 3 – možda, i slažem se i ne slažem se, 4 – da, djelomično se slažem, 5 – da, u potpunosti se slažem)

EAS skala temperamenta djece sastoji se od tri dimenzije osobnosti (Tatalović Vorkapić i Lončarić, 2015): emocionalnost, aktivnost i socijabilnost. Subskala “emocionalnost” sastoji se od pet čestica kojima se procjenjuje emocionalno ponašanje djeteta, primjerice “Lako se uzbuđi”. Subskala “aktivnost” ima pet čestica koje se koriste za procjenu aktivnosti djeteta, primjerice, “Stalno je u pokretu”. Subskala “socijabilnost” ima, također, pet čestica kojima se procjenjuju preferencije djeteta da bude s drugim ljudima, primjerice, “Voli kada je u društvu”. Procjene su odgajatelji davali Likertovom ljestvicom od jedan do pet (*1 – vrlo rijetko, nikada, 2 – rijetko, 3 – ponekad, 4 – često, 5 – vrlo često, uvijek*).

Skala Odnos odgajatelj – dijete (engl. STRS; *Student – Teacher Relationship Scale*, Pianta, 2001) – korištena je kako bi odgajatelji procijenili svoj odnos sa svakim djetetom u skupini. Skala se sastoji od dvije subskale sa sedam čestica: “bliskost” i “konflikt”. Subskala “bliskost” procjenjuje bliskost odgajatelja s djetetom, odnosno osjećaje koji izazivaju toplinu, privrženost i otvorenu komunikaciju s djetetom (Pianta, 2001), primjerice “S ovim djetetom imam topao odnos”. Subskala “konflikt” procjenjuje konfliktna ponašanja djeteta, primjerice,

“Ovo dijete se lako naljuti na mene”. Procjene su odgajatelji vršili Likertovom ljestvicom od jedan do pet (1 – netočno; 2 – djelomično netočno; 3 – možda; 4 – djelomično točno; 5 – potpuno točno)..

Za sve mjerne skale postignuta je zadovoljavajuća razina pouzdanosti mjerena Cronbach Alpha koeficijentom.

4.3. Postupak

Istraživanje za potrebe ovog rada provedeno je u 2022. godini nakon što su odabrani vrtići u okolini Rijeke dali suglasnost o suradnji s Učiteljskim fakultetom Sveučilišta u Rijeci. S obzirom na to da se u istraživanju procjenjuju djeca bilo je potrebno dobiti suglasnost roditelja o sudjelovanju djece u istraživanju. Roditelji su obaviješteni pisanim putem da će se, u svrhu istraživanja za potrebe diplomskog rada, provesti istraživanje te su upoznati s metodom prikupljanja podataka, opisom upitnika koji će se koristiti i ciljem istraživanja. Iste su informacije omogućene i odgajateljima koji su pristali sudjelovati u istraživanju. Roditeljima će, povratno, nakon obrane diplomskog rada biti osigurana povratna informacija o rezultatima istraživanja. Odgajateljima je ukazano na povjerljivost podataka i anonimnost te potrebu “šifriranja” odgajatelja i djece kako bi se zaštitio identitet sudionika istraživanja u skladu s metodologijom istraživanja u društvenim znanostima, te u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Keresteš, 2020). Udovoljenost etičkim istraživačkim zahtjevima je dodatno osigurana time što se istraživanje u okviru ovog diplomskog rada provodilo kao sastavni dio projektnih aktivnosti UNIRI znanstvenog projekta (uniri-drustv-18-11): „*Dobrobit djece u prijelaznim životnim periodima: empirijska provjera ekološko-dinamičkog modela*“.

Set skala je podijeljen odgajateljima koji su imali zadatak procijeniti djecu na način da za svaku tvrdnju procijene razinu ponašanja djeteta i svoje slaganje odnosno neslaganje s tvrdnjama. Jedan odgajatelj je procjenjivao u prosjeku $M=11,7$ djece, u rasponu od jednog djeteta do 14 djece.

U okviru socio-demografskih karakteristika odgajatelja, djece i roditelja ispitivana je dob odgajatelja te njihov rad u struci i u jaslicama, zatim dob djeteta, dob roditelja (oca i majke), zaposlenost roditelja (oca i majke), bračni status roditelja, tko najčešće dolazi po dijete, pomoć djetetu u prilagodbi, procjena težine rada s djecom te postojanje nekih posebnih potreba djeteta (otvoreno pitanje).

Prikupljeni podaci su obrađeni deskriptivnom i korelacijskom analizom uz pomoć programa za statistiku – IBM SPSS verzija 22.

5. REZULTATI I RASPRAVA

U ovom dijelu diplomskog rada na deskriptivnoj razini opisuju se, analiziraju i raspravljaju rezultati postavljenog istraživačkog problema koji se odnosi na razvoj privrženosti, adekvatnu prilagodbu na osnovu ponašanja djece, kvalitetu prilagodbe, odnos s djecom, osjetljivost majke te socijabilnost, aktivnost i emocionalnost u okviru ispitivanja temperamenta djeteta. U analiziranju odnosa između privrženosti, prilagodbe (ponašanja djece), kvalitete prilagodbe i dobrobiti djece (odnos s odgajateljima, osjetljivost majke i temperamenta djeteta) te socio-demografskih varijabli koristila se korelacijska analiza.

5.1. Deskriptivna analiza razvoja privrženost, prilagodbe, kvaliteti prilagodbe i dobrobiti djece (odnos s odgajateljima, osjetljivost majke i temperament djeteta)

Rezultati deskriptivne statistike za procjenu odgajatelja unutar šest mjernih instrumenata: Skala privrženosti, Skala prilagodbe, 4 pitanja o kvaliteti prilagodbe, Skala osjetljivosti majke, EAS skala i Skala odnosa odgajatelja s djetetom prikazani su u Tablici 3.

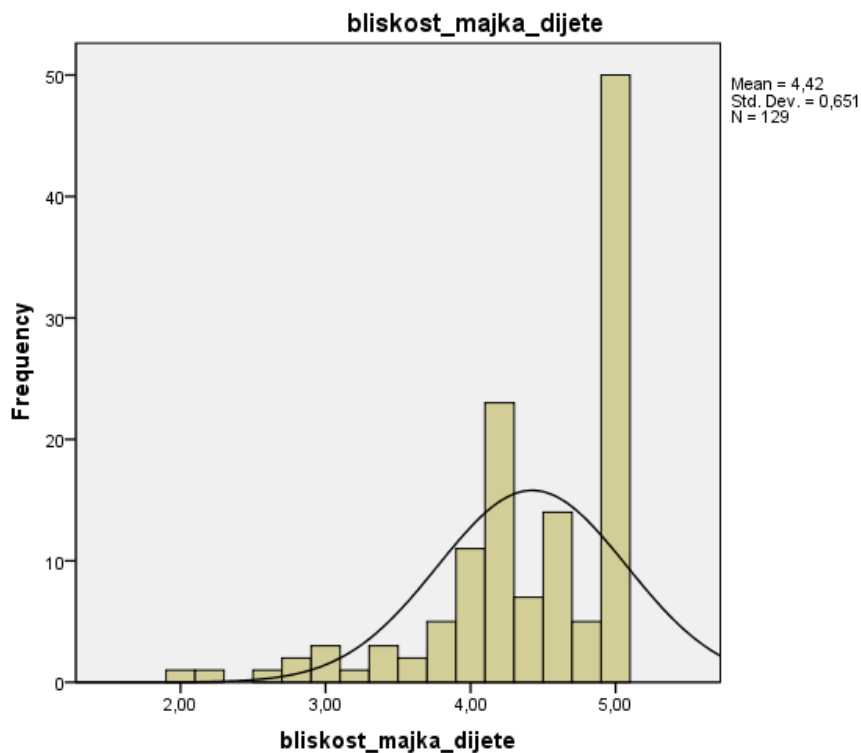
Tablica 3. Deskriptivna statistika procjene odgajatelja

Varijable		M	SD	Min.	Max.
Privrženost između djeteta i majke	Izbjegavanje	2,21	0,83	1,00	4,60
	Podržavanje	3,90	0,69	1,33	4,83
	Bliskost majka-dijete	4,42	0,65	2,00	5,00
	Odbacivanje	1,82	0,78	1,00	4,80
Prilagodba djeteta	Ponašanja djece	4,23	0,63	2,06	4,97
Kvaliteta prijelaza	Poteškoće tijekom adaptacije	3,12	1,37	1,00	5,00
	Zadovoljstvo adaptacijom	4,26	0,96	1,00	5,00
	Kvaliteta suradnje s roditeljima	4,42	0,82	1,00	5,00
Osjetljivost majke na potrebe djeteta		4,52	0,40	3,11	5,00
Temperament djeteta	Emocionalnost	2,79	0,91	1,00	5,00
	Aktivnost	3,07	0,83	1,00	5,00
	Socijabilnost	3,72	0,85	1,60	5,00
Odnos odgajatelja s djetetom	Bliskost	4,08	0,81	1,57	5,00
	Konflikt	1,77	0,77	1,00	4,13

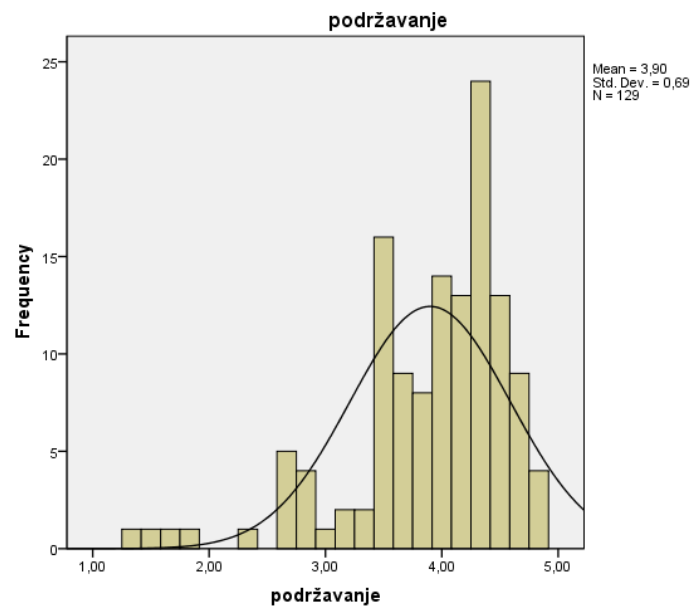
Odgajatelji su procjenjivali privrženost djeteta unutar četiri dimenzije privrženosti: izbjegavanje, podržavanje, bliskost majka-dijete i odbacivanje. Rezultati procjene odnosa majke i djeteta u okviru kojeg se razvijaju obrasci privrženosti, pokazali su da je tijekom prilagodbe djeteta u jaslicama najzastupljenija sigurna privrženost. Aritmetička sredina $M=4,42$ ($SD=0,65$) za subskalu “bliskost majka-dijete” što na Likertovoj ljestvici odgovara tvrdnji “djelomično tipičnom za odnos djeteta i majke”, no vrlo je blizu tvrdnji “potpuno tipičnom za odnos djeteta i majke” i $M=3,90$ ($SD=0,69$) za subskalu “podržavanje”, što na Likertovoj ljestvici odgovara tvrdnji “djelomično tipičnom za odnos djeteta i majke”, pokazuje ponašanja koja se ubrajaju u ponašanja karakteristična za “sigurno privržena ponašanja” u okviru teorije privrženosti (Tatalović Vorkapić i sur., 2015). Prethodna istraživanja (Mihić, 2010; Tatalović Vorkapić i sur. 2015), također, dolaze do saznanja o najzastupljenijoj sigurnoj privrženosti kao obrascu ponašanja djece jasličke dobi.

Na Slici 12. i Slici 13. prikazane su distribucije podataka za subskalu “bliskost majka-dijete” i subskalu “podržavanje”.

Slika 12. Distribucija podataka za “bliskost majka-dijete”

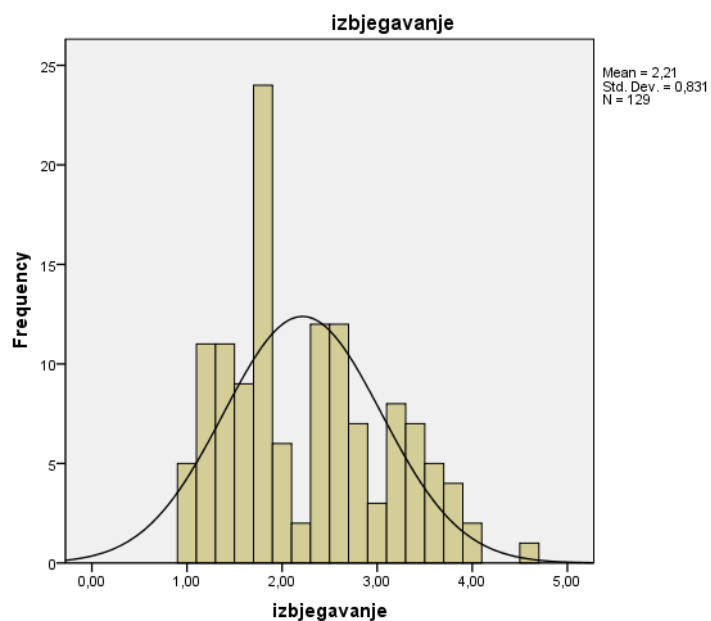

Slika 13. Distribucija podataka za “podržavanje”

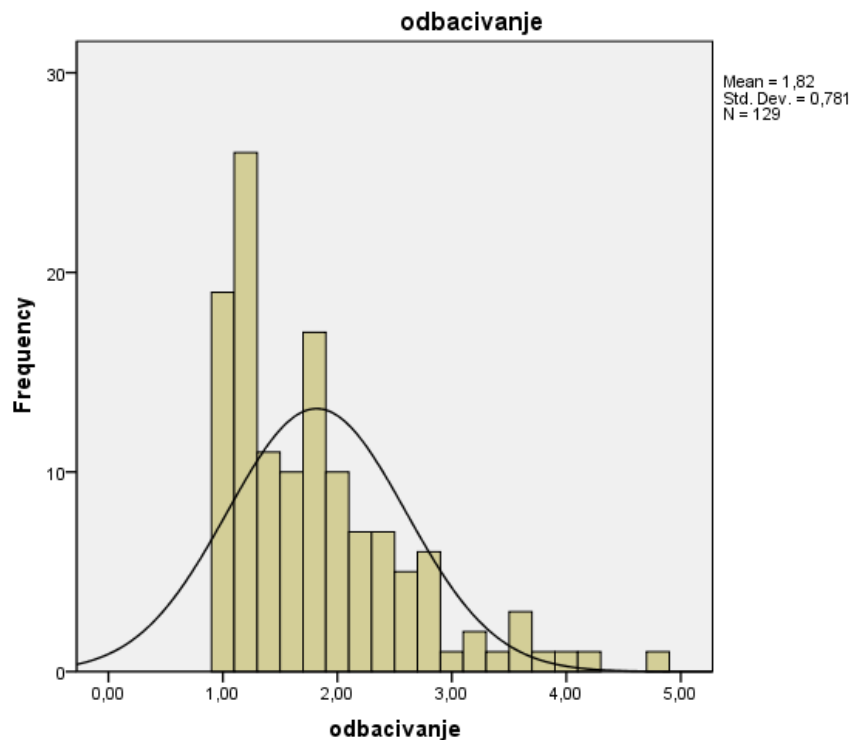

Odgajateljska procjena ponašanja obrazac ponašanja “izbjegavanje” jednaka je aritmetičkoj sredini $M=2,21$ ($SD=0,83$), što je na Likertovoj ljestvici “djelomično neuočljivo za njihov odnos”, a “odbacivanja” aritmetičkoj sredini $M=1,82$ ($SD=0,78$), što je na Likertovoj ljestvici “potpuno neuočljivo za odnos djeteta i majke”. Na Slici 14. i 15. prikazana je distribucija podataka za subskalu “izbjegavanje” i subskalu “odbacivanje”.

Slika 14. Distribucija podataka za “izbjegavanje”

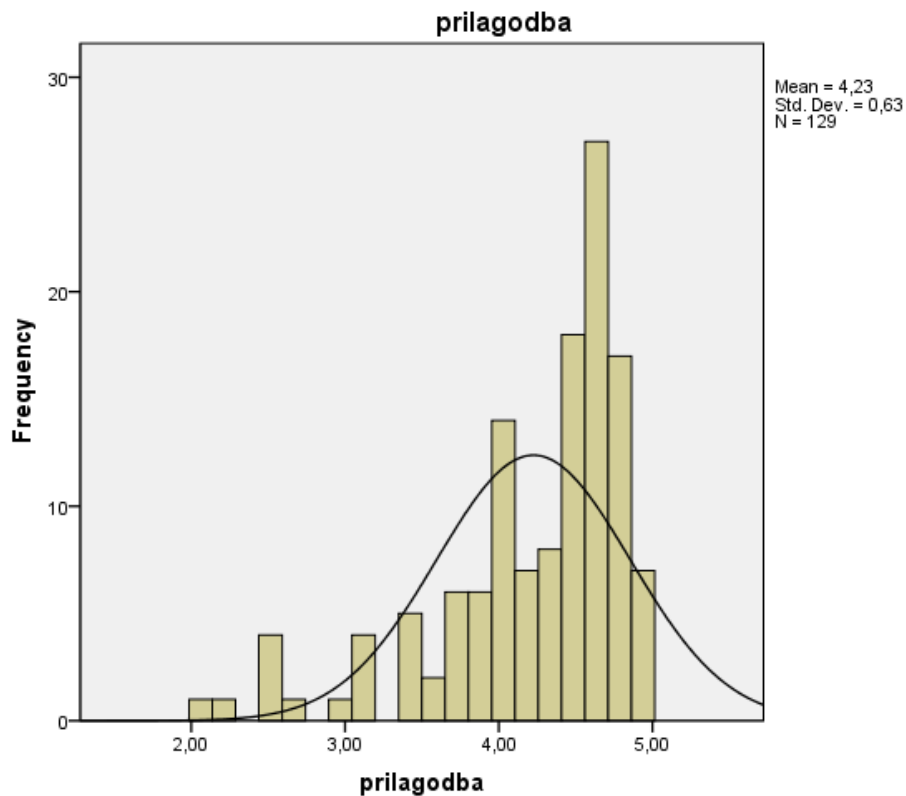
Slika 15. Distribucija podataka za “odbacivanje”

Rezultati istraživanja pokazuju veću procijenjenu razinu obrazaca ponašanja “sigurne privrženosti” u odnosu na istraživanje Tatalović Vorkapić i sur. (2015) za (M=4,05 za “bliskost majka-dijete” i M=3,79 za “podržavanje”) te nižu procijenjenu razinu obrazaca u odnosu na obrazac ponašanja “izbjegavanje” (M=2,50) i “odbacivanje” (M=2,40).

Odgajatelji su skalu prilagodbe procijenili aritmetičkom sredinom M=4,23 (SD=0,63), što je na Likertovoj ljestvici jednako “da, u potpunosti pokazuje ovo ponašanje” odnosno odgajatelji se u potpunosti slažu s tvrdnjama. No, potrebno je istaknuti da se ova vrijednost značajno približava “da, djelomično pokazuje”. Procjene se kreću u rasponu aritmetičkih sredina od 2,06 do 4,97. Iz toga se može zaključiti kako je prilagodba djece bila visoka. Posljednju tvrdnju “Ukupna prilagodba ovog djeteta je zadovoljavajuća” odgajatelji su procijenili aritmetičkom sredinom M=4,43 (SD=0,91), što na Likertovoj ljestvici znači “da, djelomično pokazuje”. Distribucija podataka za subskalu “prilagodbe” prikazana je Slikom 16.

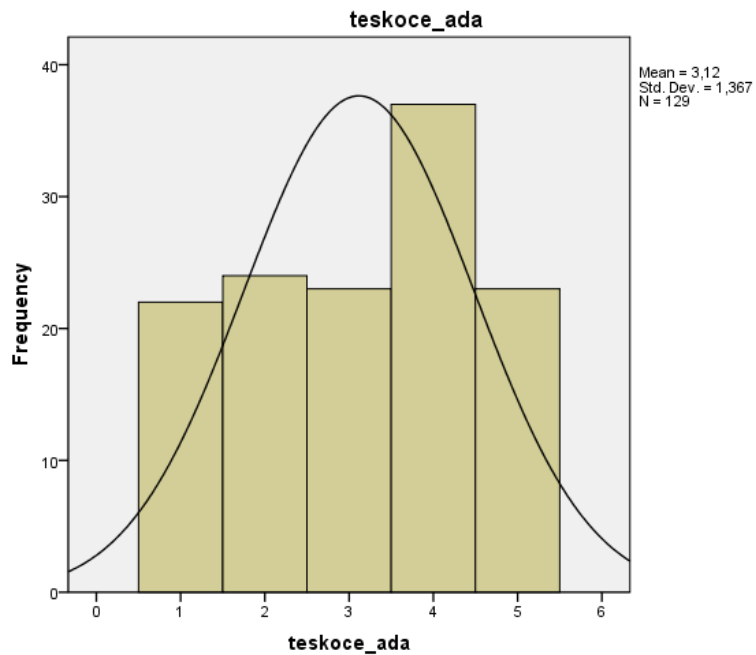
Slika 16. Distribucija podataka za prilagodbu s obzirom na ponašanja djeteta

Odgajatelji su kroz četiri pitanja za kvaliteti prilagodbe procjenjivali prisutnost poteškoća tijekom adaptacije, zadovoljstvo adaptacijom, opću kvalitetu suradnje s roditeljima procjenjivanog djeteta te su iskazali svoje pojašnjenje čimbenicima koji su utjecali na tijek adaptacije.

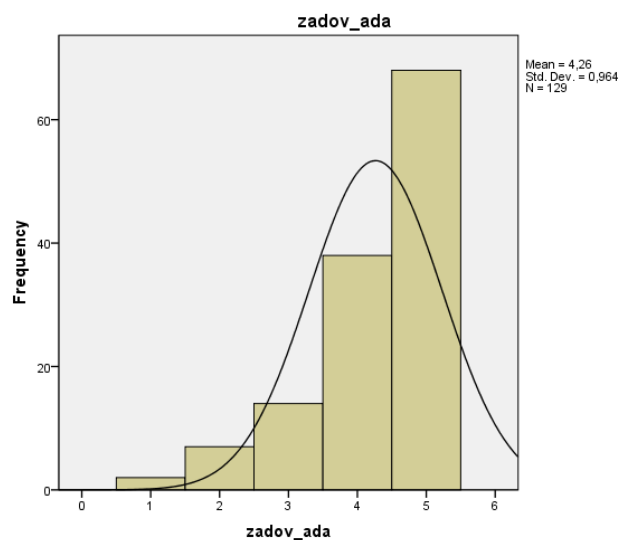
Poteškoće tijekom adaptacije procijenili su aritmetičkom sredinom $M=3,12$ ($SD=1,37$) u rasponu od 1 do 5, što na Likertovoj ljestvici znači da je “i bilo i nije bilo poteškoća”, odnosno na umjerenu razinu prisutnosti teškoća tijekom prilagodbe. Na Slici 17. prikazana je distribucija podataka za “poteškoće tijekom adaptacije”.

Slika 17. Distribucija podataka za “poteškoće tijekom adaptacije”

Aritmetička sredina procjene “zadovoljstva adaptacijom” je $M=4,26$ ($SD=0,96$) što je na Likertovoj ljestvici znači “djelomično zadovoljavajuće”. Na Slici 18. prikazana je distribucija podataka za “zadovoljstva adaptacijom”.

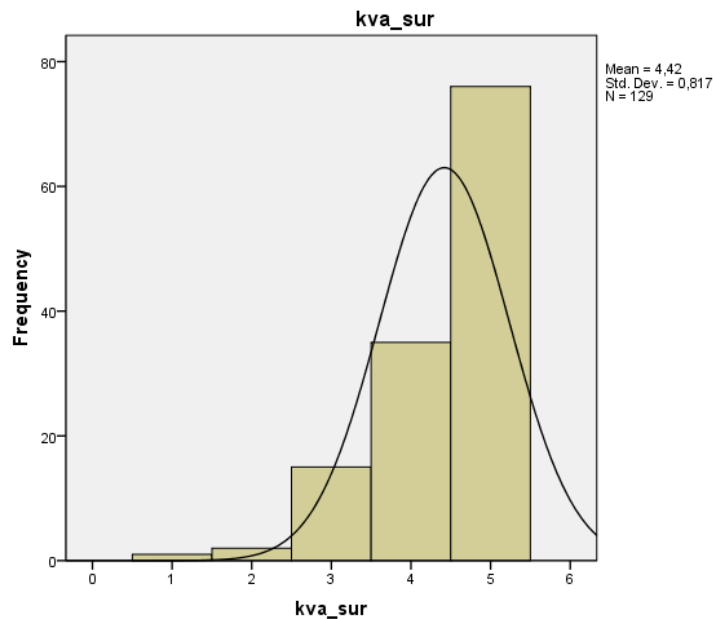
Slika 18. Distribucija podataka za “zadovoljstvo adaptacijom”

Odgajatelji, dakle, procjenjuju djelomično visoku razinu zadovoljstva tijekom adaptacije djeteta.

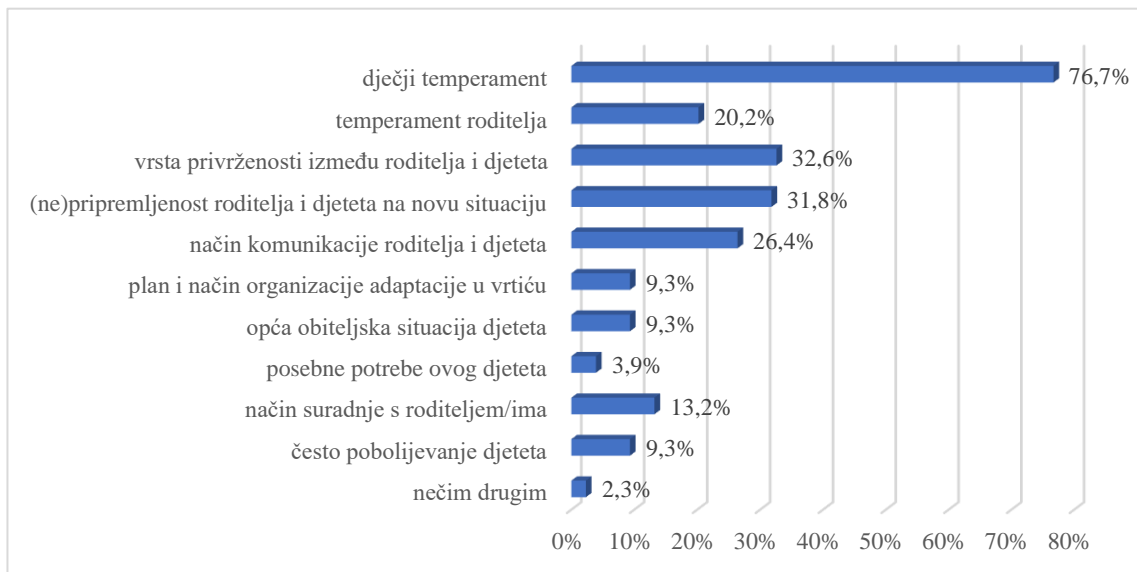
Procjena općenite kvalitete suradnje s roditeljima tijekom prilagodbe aritmetičke sredine $M=4,42$ ($SD=0,82$) na Likertovoj ljestvici označava “visoku” kvalitetu, koja je vrlo bližu vrijednosti “vrlo visoke” kvalitete. Na Slici 19. prikazana je distribucija podataka za “kvalitetu suradnje s roditeljima”.

Slika 19. Distribucija podataka za “kvalitetu suradnje s roditeljima”

Tijek adaptacije odgajatelji su objašnjavali različitim faktorima koji su im ponuđeni uz mogućnost odabira većeg broja odgovora kao i mogućnosti iznošenja nekog drugog faktora za koji oni smatraju da objašnjava tijek adaptacije. “Dječji temperament” kao faktor utjecaja na tijek adaptacije odgajatelji procjenjuju kod većine djece (76 %), a prema njihovoj procjeni značaj utjecaj na tijek adaptacije ima “vrsta privrženosti između roditelja i djeteta” (32,6 %), zatim “(ne)pripremljenost roditelja i djeteta na novu situaciju” (31,8 %). Odgajatelji, nadalje, značajnim procjenjuju “način komunikacije roditelja i djeteta”, za 26,4 % djece te “temperament roditelja”, za 20,2 % djece. Odgajatelji su procijenili da su “posebne potrebe djeteta” najmanje utjecajne na tek adaptacije, tek za 3,9 % djece. Odgajatelji su naveli još dva faktora za koja procjenjuju da utječu na tijek adaptacije: “doseljenje” i “bila u čuvalištu”. Na Slici 20. prikazana je struktura faktora utjecaja na tijek adaptacije prema procjenama odgajatelja.

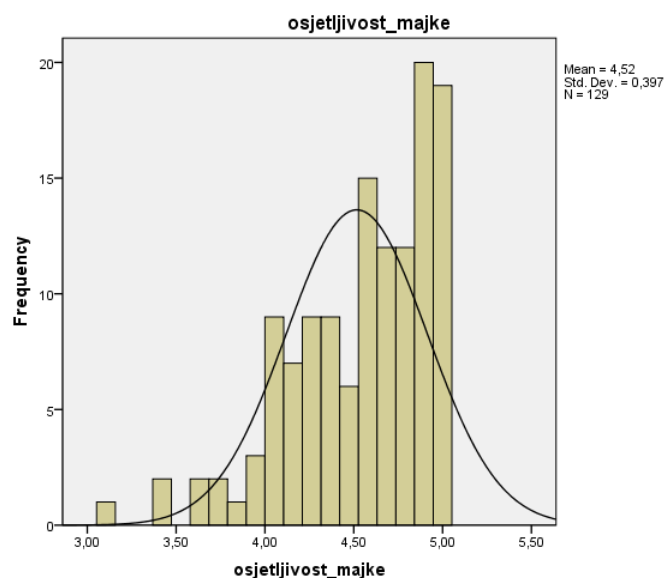
Slika 20. Struktura faktora utjecaja na tijek adaptacije prema procjenama odgajatelja

* mogućnost više odgovora

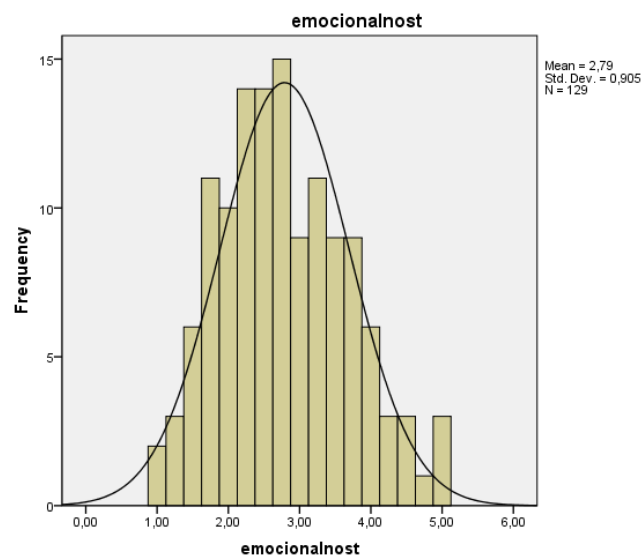
Odgajatelji su obrasce ponašanja djeteta kroz skalu “osjetljivost majke” procijenili aritmetičkom sredinom $M=4,52$ ($SD=0,40$) u rasponu od 1 do 5, što znači da se na Likertovoj ljestvici odgajatelji “u potpunosti slažu” s datim tvrdnjama. Procjenjuju da majke procjenjivane djece osjetljive na djetetove potrebe te da prepoznaju signale djeteta i prikladno odgovaraju na njih (Ainsworth, 1979). Odgajatelji, dakle, procjenjuju višu razinu osjetljivosti majke. Na Slici 21. je prikazana distribucija podataka za “osjetljivost majke”.

Slika 21. Distribucija podataka za “osjetljivost majke”

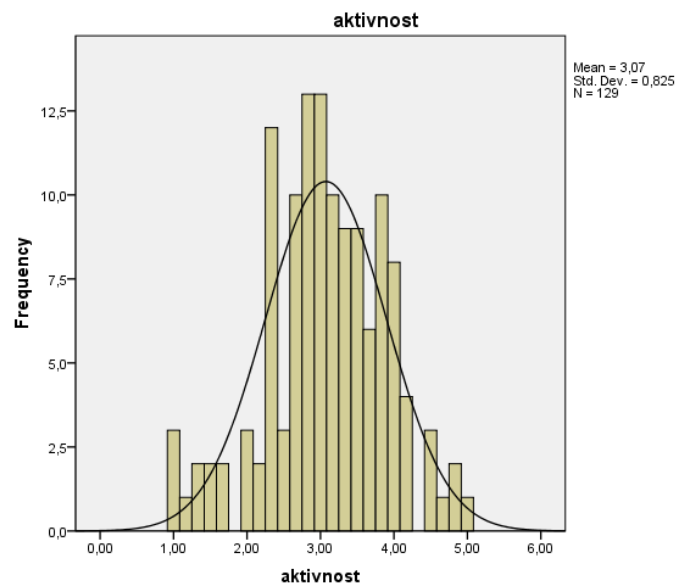

Temperament djece odgajateljice su procjenjivale kroz tri dimenzije: emocionalnost, aktivnost i socijabilnost. Prema procjeni odgajatelja aritmetička sredina socijabilnosti $M=3,72$ ($SD=0,85$) i aktivnosti $M=3,07$ ($SD=0,83$) pokazuje višu razinu ove dvije dimenzije u odnosu na emocionalnost koja je s aritmetičkom sredinom $M=2,79$ ($SD=0,91$) ima nižu razinu. Na Slici 22., 23. i 24. prikazana je distribucija podataka za “emocionalnost”, “aktivnost” i “socijabilnost”.

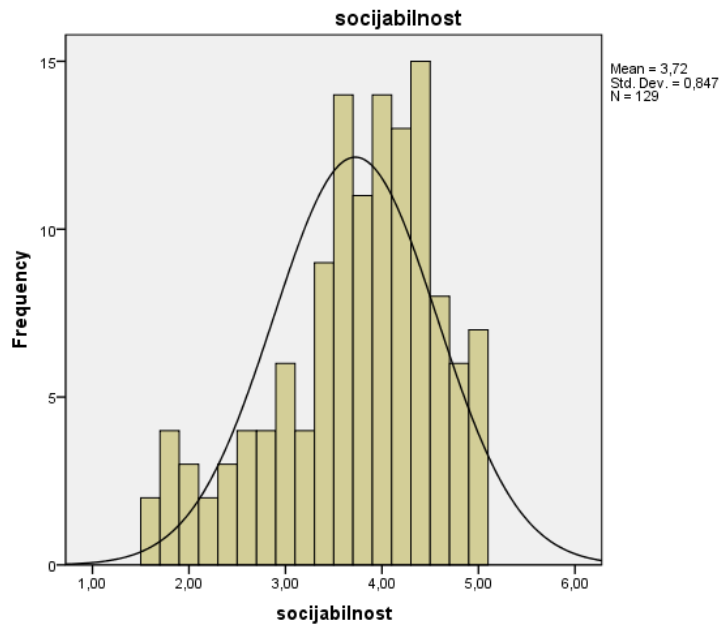
Slika 22. Distribucija podataka za “emocionalnost”

Slika 23. Distribucija podataka za “aktivnost”

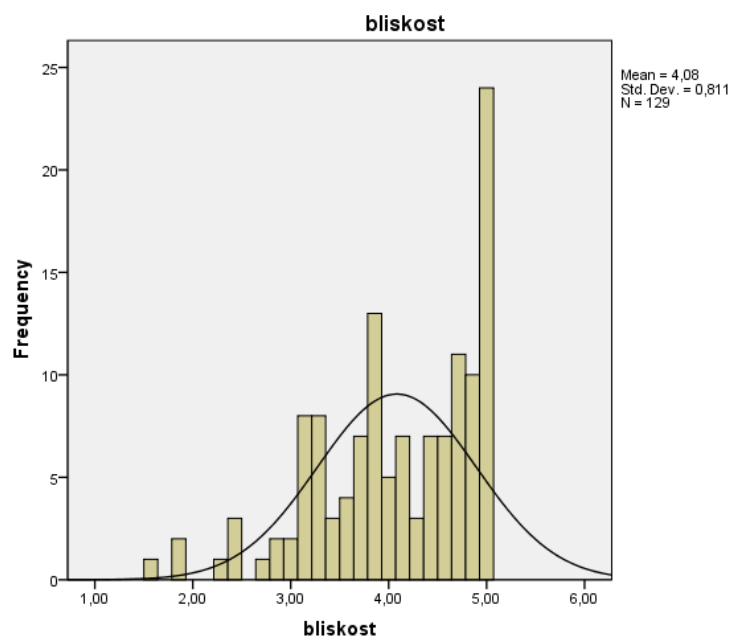

Slika 24. Distribucija podataka za “socijabilnost”

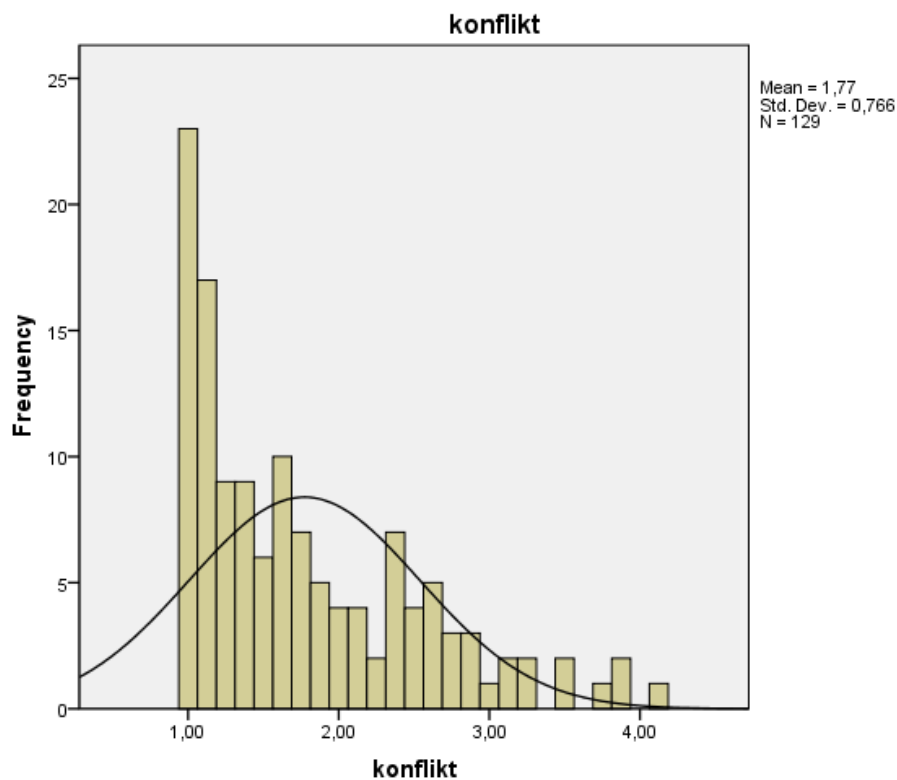
Odnos odgajatelja s djetetom procjenjivao se kroz: “bliskost” i “konflikt”. Procjena odgajatelja pokazuje aritmetičku sredinu $M=4,08$ ($SD=0,811$), što na Likertovoj ljestvici pokazuje “djelomično točno”, što znači da odgajatelji procjenjuju kako ostvaruju djelomično visoku bliskost s djecom. Distribucija podataka za “bliskost” prikazana je Slikom 25.

Slika 25. Distribucija podataka za “bliskost”

Aritmetička sredina $M=1,77$ ($SD=0,77$) za “konflikt” prema Likertovoj ljestvici znači “djelomično je bilo”, što znači da je, prema procjeni odgajatelja između odgajatelja i djece djelomično bilo konfliktnih situacija.

Slika 26. Distribucija podataka za “konflikt”

Dobiveni rezultati deskriptivne analize u skladu su s očekivanjima postavljene hipoteze H1. Istraživanje je pokazalo, u skladu s provedenim istraživanjima, najzastupljeniju sigurnu privrženost te adekvatnu prilagodbu kod djece na temelju njihovih ponašanja, zatim višu razinu kvalitete prilagodbe uslijed umjerenih teškoća te visokog zadovoljstva tijekom adaptacije i suradnjom s roditeljima, višu razinu osjetljivosti majke, višu razinu socijabilnosti i aktivnosti, a niže emocionalnosti u okviru ispitivanja temperamenta te postojanje bliskih odnosa odgajatelja i djece, a niske razine konflikata.

5.2. Povezanost privrženosti, prilagodbe i dobrobiti djece te socio-demografskih varijabli

Drugim postavljenim istraživačkim zadatkom potrebno je ispitati odnos između privrženosti, prilagodbe (na temelju ponašanja djece i kvalitete prilagodbe) i dobrobiti djece (osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) te socio-demografskih varijabli. Spearman-ovim koeficijentom korelacije ispitano je odnose između navedenih varijabli (korištena je ova korelacijska analiza zbog toga što su distribucije pojedinih podataka pokazale značajna odstupanja od normalne distribucije), a rezultati su prikazani u Tablici 4.

Tablica 4. Korelacijska matrica utvrđenih dimenzija privrženosti, prilagodbe (na temelju ponašanja djece i kvalitete prilagodbe) i dobrobiti djece (osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) te varijabli socio-demografskih obilježja odgajatelja

Varijable		Socio-demografska obilježja odgajatelja				
		Dob odgajatelja	Ukupni radni staž odgajatelja	Radni staž u jaslicama	Olakšavanje prilagodbe	Težina rada
Privrženost djeteta i majke	Izbjegavanje	-,039	-,103	-,107	-,416**	-,445**
	Podržavanje	,096	,132	,289**	,400**	,418**
	Bliskost majka-dijete	-,018	,031	,202*	,203*	,155
	Odbacivanje	,037	,063	-,173	-,214*	-,352**
Prilagodba na temelju ponašanja djeteta		-,094	-,093	-,009	,529**	,347**
Kvaliteta prilagodbe	Poteškoće u adaptaciji	-,231**	-,183*	-,145	,460**	,448**
	Zadovoljstvo adaptacijom	-,016	-,021	-,027	,447**	,496**
	Kvaliteta suradnje s roditeljem	-,063	-,101	-,043	,195*	,221*
Osjetljivost majke		-,071	-,107	,015	,371**	,330**
Temperament djece	Emocionalnost	,054	,080	,061	-,357**	-,459**
	Aktivnost	-,161	-,191*	-,155	,227**	,079
	Socijalnost	,211*	,170	,223*	,357**	,460**
Odnos odgajatelj-dijete	Bliskost	-,063	-,081	-,024	,397**	,324**
	Konflikt	,154	,183*	,176*	-,394**	-,372**

** . Korelacija je značajna na razini 0,01 (dvosmjerno testiranje značajnosti).

* . Korelacija je značajna na razini 0,05 (dvosmjerno testiranje značajnosti).

Rezultati prikazani u Tablici 4. pokazuju da dob odgajatelja nije povezana s niti jednom dimenzijom privrženosti što je u suprotnosti s istraživanjem Halužan (2020) koje je pokazalo značajnu i pozitivnu povezanost s varijablama izbjegavanjem i odbacivanjem. Ustanovljeno je da povećanjem dobi odgajatelja, dolazi do značajno manjeg broja procjena poteškoća

tijekom prilagodbe i veće socijalnosti djeteta. Stoga procjena poteškoća tijekom prilagodbe i socijalnosti djece nisu neovisni od dobi odgajatelja, već se ove dvije varijable drugačije procjenjuju ovisno o dobi odgajatelja. Može se pretpostaviti da stariji odgajatelji imaju više iskustva u radu s djecom te manje pažnje daju poteškoćama tijekom adaptacije u odnosu na mlađe kolege. Moguće je, također, da stariji odgajatelji lakše uočavaju pozitivne obrasce socijalnosti djece te daju veću procjenu u odnosu na mlađe kolege. Navedeno se temelji na prethodnim istraživanjima (Tatalović Vorkapić i sur., 2015) u kojima se daju pretpostavke vezane uz razlike procjena odgajatelja s obzirom na dob i radni staž. Za prave razloge u podlozi ovih korelacija važno je provesti buduća kvalitativna istraživanja.

Suprotno istraživanju Halužan (2020) koje je pokazalo povezanost radnog staža odgajatelja i privrženosti djeteta i majke, istraživanje provedeno u ovom nije pokazalo njihovu povezanost. Utvrđena je značajna i pozitivna povezanost ukupnog radnog staža odgajatelja s varijablom konflikti, a značajna i negativna povezanost s varijablama poteškoće u adaptaciji i aktivnosti djeteta. Što je veći ukupni staž odgajatelja, to je manji broj procijenjenih poteškoća u adaptaciji djeteta, manja aktivnost u temperamentu djeteta i veći konflikti odgajatelja s djecom. Davanje veće procjene mlađih odgajatelja poteškoćama u adaptaciji djeteta može se prema istraživanju Halužan (2020) objasniti manjkom radnog iskustva te su mlađi odgajatelji više senzibilizirani u prepoznavanju poteškoća u adaptaciji djeteta. Tatalović Vorkapić i Lončarić (2015) aktivnost promatraju kao djetetom tempo (brzinu) i potrošnju energije. Navode kako djeca s višom razinom aktivnosti istražuju nova mjesta te preferiraju fizičke aktivnosti i igre. Može se pretpostaviti da su stariji odgajatelji više upućeni u temperament djeteta te na osnovu radnog iskustva manje procjenjuju aktivnost u temperamentu djeteta u odnosu na mlađe kolege. Težina rada u predškolskim ustanovama određena odgovornošću i drugim specifičnostima posla zasigurno tijekom godina ostavlja negativan trag na odgajatelje, opadanje zadovoljstva poslom i motivacije. S obzirom na mnoge promjene koje se uvode u odgojno-obrazovne procese i rad s djecom predškolske dobi, vrlo je vjerojatno da su one zahtjevnije i kompleksnije za odgajatelje s dužim radnim stažem koji su tijekom svog radnog vijeka izloženi različitim promjenama, pa je i veća vjerojatnost doživljaja stresa i emocionalne iscrpljenosti (Frančesević i Sindik, 2014). Takve situacije mogu dovesti do smanjenja emocionalnih i komunikacijskih vještina odgajatelja te otvoriti prostor povećanju konfliktnih situacija s djecom uz nemogućnosti vladanja različitim situacijama u odgojnim skupinama.

Istraživanje je, nadalje, pokazalo da je s većim radnim stažem odgajatelja u jaslicama veći broj procjena u obrascima podržavanja i bliskosti majke i djeteta, veća socijalnost u temperamentu djece, te veći broj konflikata s odgajatelja s djecom. Suprotno dobivenim rezultatima istraživanje Halužan (2020) pokazalo je značajnu i negativnu povezanost radnog staža odgajatelja u jaslicama s varijablom podržavanje, ali su rezultati istraživanja bila u skladu s istraživanjem Tatalović Vorkapić i sur. (2015). Stariji odgajatelji su davali su davali veće procjene na subskali koja odgovara sigurno privrženim obrascima ponašanja. To se može pojasniti time da su stariji odgajatelji više senzibilizirani u prepoznavanju pozitivnih obrazaca ponašanja kod djece. Društvena djeca ne vole biti sama (Vasta, Haith i Miller, 1998), potiču kontakte pa je vrlo vjerojatno da će potaknuti više konflikata u odnosu na djecu s niskom razinom socijalnosti. Može se pretpostaviti da odgajatelji s dužim radnim stažem u jaslicama mogu lakše procijeniti društvenog djece u jasličkoj dobi u odnosu na njihove kolege s manjim radnim stažem. Veća procjena konflikata starijih odgajatelja u odnosu na mlađe može se dovesti u vezu s većom procjenom socijalnosti djece koja u visoko razini uspostave kontakata imaju i veću razinu konflikata s okolinom, pa tako i odgajateljima.

Dobiveni rezultati pokazali su, nadalje, kako je varijabla olakšavanje prilagodbe značajno i pozitivno povezana s varijablama podržavanje i bliskost majka-dijete na subskali privrženosti, prilagodba na temelju ponašanja djeteta, svim varijablama na subskali kvalitete prilagodbe, varijablom na subskali osjetljivost majke, aktivnosti, socijalnosti na subskali temperamenta djeteta te bliskost na subskali odnos odgajatelj-dijete. Značajnu i negativnu povezanost pokazuje varijabla olakšanje prilagodbe s izbjegavanjem i odbacivanjem na subskali privrženost djeteta i majke, te emocionalnošću i konfliktom na subskali odnos odgajatelj-dijete.

Odgajateljske procjene na varijabli olakšanje prilagodbe bile su više ako su procijenili višu razinu podržavanje i bliskosti majka-dijete. Također su dali više procjene olakšanju prilagodbe ako su procijenili da je na nižoj razini odbacivanje i izbjegavanje. To je u skladu s teorijom da djeca koja su iskusila sigurnu privrženost očekuju i od drugih važnih odraslih osoba da će biti posvećene i odgovoriti na njihove potrebe. U ovom slučaju odgajatelj je taj koji odgovara na njegove potrebe. U skladu s tim je i značajna i pozitivna povezanost varijable olakšanje prilagodbe i prilagodba na temelju ponašanja djeteta. Istraživanje je, nadalje

pokazalo što je viša razina prilagodbe na temelju ponašanja djeteta to je viša razina olakšanja prilagodbe. Ponašanje djeteta je često odraz njegove komunikacije u pronalaženju veze s odgajateljem. S višom razinom osjećaja povezanosti s odgajateljem, djetetu više nije potrebno takvo ponašanje. Stoga će i pomoć odgajatelja u prilagodbi biti veća što je dijete veći interes za različite aktivnosti, pozitivno reagira na upute odgajatelja ili prepoznaje odlaske kao prijatelje, pomoć i utječu pa im se u slučaju potrebe obraća. Odgajatelji su, također, dali višu procjenu olakšavanju prilagodbe ako su procijenili visoku razinu kvalitete prilagodbe. Tako su s višom razinom samoprocjene pomoći djetetu u prilagodbi dali veći broj procijenjenih poteškoća u adaptaciji djeteta, višu razinu zadovoljstva adaptacijom i višu razinu kvalitete suradnje s roditeljem. Istraživanje Halužan (2020) *“pokazalo je očekivane razlike u kvaliteti privrženosti između djece čija je adaptacija protekla zadovoljavajuće i bez poteškoća i one čija je adaptacija protekla nezadovoljavajuće i s poteškoćama”*.

Istraživanje Mlinarević i Tomas (2010) pokazalo je da se suradnički odnosi roditelja i odgajatelja biti učinkovitiji u razvoju djetetovih socijalnih vještina i prevladavanju njegovih problema u socijalizaciji, što će ujedno pridonijeti i većim učincima odgajatelja u pomoći djetetu tijekom prilagodbe. Djetetova prilagodba i prihvaćanje vrtića, pa time i pomoći odgajatelja u velikoj mjeri ovisi o roditeljskom stavu prema vrtiću i odgajateljima (Došen-Dobud, 2004), pa je od iznimne važnosti da roditelji prenesu djetetu pozitivan stav o vrtiću i odgajatelju te da ga prikažu kao mjesto koje će djetetu dati sigurnost, toplinu i zaštitu (Halužan 2020). Odgajatelji su, također, procijenili da bolje rezultate u olakšanju prilagodbi djetetu postižu kod djece čije majke imaju veću razinu osjetljivosti na djetetove potrebe, što je u skladu s prethodnim rezultatima više razine procjene olakšanja prilagodbe i sigurne privrženosti djeteta.

Nadalje, istraživanje pokazuje da su odgajateljske procjene na varijabli olakšavanje prilagodbe bile više ako su procjenjivali aktivnost i socijabilnost djece, a manje ako su procjenjivali višu razinu emocionalnosti djeteta. To je u skladu s teorijom, prema kojoj se socijabilnost odnosi na djetetovu sklonost povezivanja s drugim osobama i reagiranja na stimulaciju koja dolazi iz kontakta s drugima (Sindik i Basta-Frljić, 2008), pa se može zaključiti kako socijabilnost djece ima efekta i na učinke pomoći odgajatelja djetetu tijekom prilagodbe.

Istraživanje, također, pokazuje da su odgajateljske procjene na varijabli olakšanje prilagodbe više u slučaju procjene više razine bliskosti odgajatelja i djeteta, a manje ako su procijenili višu razinu konfliktnog odnosa odgajatelja i djeteta, što je i razumljivo jer će pomoć djetetu u prilagodbi od strane odgajatelja biti otežana u situaciji kada se između njih razvija konfliktnan odnos u odnosu na situaciju kada je dijete u bliskom odnosu s odgajateljem.

Nadalje, dobiveni rezultati pokazali su povezanost varijable težina rada s djecom s većinom istraživanih varijabli. Značajnu i pozitivna povezanost je s varijablama podržavanje na subskali privrženost djeteta i majke, zatim prilagodbi na temelju ponašanja djeteta, svim varijablama na subskali kvalitete prilagodbi (poteškoće u adaptaciji, zadovoljstvo adaptacijom i kvaliteta suradnje s roditeljem), osjetljivosti majke, socijabilnosti i bliskosti. Značajna i negativna povezanost varijable težina rada s djecom je s varijablama izbjegavanje i odbacivanje na subskali privrženosti djeteta i majke, zatim emocionalnosti na subskali temperamenta djece te konflikta na subskali odnosa odgajatelj-dijete. Što je, prema procjenama odgajatelja, rad s djecom lakši, to je veći broj procjena u obrascu podržavanja, dok je s težim radom veći broj obrazaca izbjegavanja i odbacivanja. Istraživanja pokazuju da su djeca s razvijenom sigurnom privrženošću s majkom spremnija na suradnju i vjerojatnije će prihvatiti zadatke koje mu odgajatelj zada (Commodari, 2013). Lakši rad s djecom pozitivno korelira s većom razinom prilagodbe na temelju ponašanja djeteta i kvalitete prilagodbe. Odgajatelji su procijenili manji broj poteškoća u adaptaciji kada je rad s djecom lagan, veće je zadovoljstvo adaptacijom, kao i kvaliteta suradnje s roditeljima. Što je rad s djetetom lakši to je veće zadovoljstvo adaptacijom, a kvaliteta suradnje s roditeljem je višoj razini. Kako je prethodno istaknuto suradnjom odgajatelja i roditelja postižu se bolji učinci u olakšavanju prilagodbe djeteta na vrtić, pa je tako i rad s djetetom lakši ako postoji suradnja s roditeljem. Prema Rosić i Zloković (2003) partnerski odnos odgajatelja i roditelja doprinosi jačanju osjećaja sigurnosti i vlastite vrijednosti. Odgajatelji će kroz suradnju s roditeljima oblikovati bolje i opuštenije okruženje za rad te će omogućiti i lakši rad s djecom. Lakši rad popraćen je i s većom osjetljivošću majke na potrebe djeteta, što je u skladu s prethodnom povezanošću sigurne privrženosti i lakšeg rada s djetetom. Odgajatelji su procijenili i da je rad s djecom lakši što su djeca društvenija, a teži kod djece s većom emocionalnošću što je u skladu s teorijom. Težina rada pozitivno korelira s bliskošću, odnosno što je bliskost odgajatelja s djetetom veća to je rad lakši, dok je teži rad povezan s većim brojem konflikata.

U konfliktnom odnosu komunikacija odgajatelja i djeteta je otežana, pa je i rad u takvim okolnostima teži.

U Tablici 5. prikazana je korelacijska matrica utvrđenih dimenzija privrženosti, prilagodbe (na temelju ponašanja djece i kvalitete prilagodbe) i dobrobiti djece (osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) te varijabli socio-demografskih obilježja djeteta i roditelja djeteta.

Tablica 5. Korelacijska matrica utvrđenih dimenzija privrženosti, prilagodbe (na temelju ponašanja djece i kvalitete prilagodbe) i dobrobiti djece (osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) te varijabli socio-demografskih obilježja djeteta i roditelja djeteta

Varijable		Socio-demografska obilježja djece i roditelja		
		Spol djeteta	Dob djeteta	Bračno stanje roditelja
Privrženost	Izbjegavanje	-,267**	-,027	-,036
	Podržavanje	,126	,088	,009
	Bliskost majka-dijete	-,013	,227**	,019
	Odbacivanje	-,117	,210*	,045
Prilagodba na temelju ponašanja djece		,276**	,155	,091
Kvaliteta prilagodbe	Poteškoće u adaptaciji	,136	,070	,079
	Zadovoljstvo adaptacijom	-,015	,135	-,003
	Kvaliteta suradnje s roditeljem	-,034	,108	-,003
Osjetljivost majke		,180*	,071	,105
Temperament	Emocionalnost	-,120	,108	,105
	Aktivnost	-,230**	,002	-,060
	Socijalnost	,211*	,170	,039
Odnos odgajatelj-dijete	Bliskost	,206*	-,093	,178*
	Konflikt	-,325**	,061	-,077

** . Korelacija je značajna na razini 0,01 (dvosmjerno testiranje značajnosti).

* . Korelacija je značajna na razini 0,05 (dvosmjerno testiranje značajnosti).

Iz rezultata u Tablici 5. može se vidjeti međusobna povezanost utvrđenih dimenzija privrženosti, prilagodbe (na temelju ponašanja djece i kvalitete prilagodbe) i dobrobiti djece (osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) te varijabli socio-demografskih obilježja djeteta i roditelja djeteta tek kod manjeg broja varijabli.

Najveći broj značajnih povezanosti utvrđen je kod varijable spola djece i fokusnih varijabli. Unutar skale privrženosti utvrđena je značajna povezanost subskale izbjegavanje i spola

djeteta, što znači da su odgajateljice davale znatno veće procjene izbjegavanja u domeni privrženosti dječacima što je u skladu s istraživanjem Tatalović Vorkapić i suradnika (2015). Kod djevojčica je utvrđena značajno veća razina prilagodbe na temelju ponašanja djece, značajno veća osjetljivost majki, veća socijalnost i veća bliskost. Kod dječaka je utvrđena značajno veća aktivnost i veća razina konflikata u odnosu prema odgajatelju. To je u skladu s prethodnim istraživanjima (Jerome i sur., 2009) koja potvrđuju da djevojčice imaju bliskije odnose s odgajateljima i manje konflikata u odnosu na dječake.

Dobiveni rezultati, nadalje pokazuju značajnu i pozitivnu povezanost varijable dobi djeteta s varijablama bliskost majka-dijete i odbacivanje. Odgajateljske procjene na varijablama bliskost majka-dijete i odbacivanje bile su više za stariju djecu. To je u suprotnosti s istraživanjem Halužan (2020) koje pokazuje više procjene na varijabli odbacivanje za mlađu djecu dok između varijable dobi i varijable privrženosti majka-dijete nije utvrđena povezanost. Premda utvrđeni nalaz može biti specifičnost analiziranog uzorka, potrebno je provesti daljnja istraživanja o dobno uvjetovanim povezanostima kod različitih vrsta privrženosti.

Utvrđena je značajna povezanost između bračnog statusa i bliskosti, te je veća bliskost odgajatelja s djetetom procijenjena kod djece koja ne dolaze iz cjelovitih obitelji. To je u skladu s istraživanjem Čudina-Obradović i Obradović (2006) prema kojem djeca koja dolaze iz necjelovite obitelji vrlo često traže bliskost s odgajateljem, što se pojašnjava nedostatkom roditeljske pažnje, dostupnosti i potpore, pa često i izostankom doticaja s roditeljem s kojim ne žive.

6. ZAKLJUČAK

S obzirom na osnovni cilj ovog diplomskog rada, a koji se odnosio na ispitivanje razvoja privrženosti u kontekstu prijelaza i prilagodbe s fokusom na dobrobit djeteta, identificirana su dva istraživačka zadatka, na temelju kojih je utvrđeno sljedeće:

1) Analizom ponašanja djece u vrijeme prilagodbe u jaslicama u odnosu na dimenzije privrženosti, prilagodbe na temelju ponašanja djece, kvalitete prilagodbe i dobrobiti djece (osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) utvrđena je najviša zastupljenost sigurne privrženosti i adekvatne prilagodbe kod djece na temelju njihovih ponašanja, viša razina kvalitete prilagodbe na temelju procjena odgajatelja o umjerenim teškoćama tijekom prilagodbe visokim zadovoljstvom prilagodbom i suradnjom s roditeljima, postojanje viših razina osjetljivosti majke, više razine socijalnosti i aktivnosti, a niže emocionalnosti u okviru ispitivanja temperamenta djece te postojanje bliskih (a vrlo malo konfliktnih) odnosa između odgajatelja i djece. Tim je ujedno potvrđena prva pretpostavka, prema kojoj se: *“Očekuje, u skladu s provedenim istraživanjima, najzastupljeniju sigurnu privrženost i adekvatnu prilagodbu kod djece, viša razina zadovoljstva tijekom adaptacije, postojanje viših razina osjetljivosti majke, više razine socijalnosti i aktivnosti, a niže emocionalnosti u okviru ispitivanja temperamenta djece te postojanje bliskih odnosa između odgajatelja i djece”*.

2) Analizom povezanosti privrženosti, prilagodbe (na temelju ponašanja djece i kvalitete prilagodbe) i dobrobiti djece (zadovoljstvo tijekom adaptacije, osjetljivost majke, temperament djeteta i odnos odgajatelja i djece) te socio-demografskih varijabli utvrđeno je postojanje značajne povezanosti između sigurne privrženosti, viših razina osjetljivosti majke, više razine socijalnosti i aktivnosti te niže emocionalnosti u okviru ispitivanja temperamenta djece te postojanje bliskih (uz nisku razinu konfliktnih) odnosa između odgajatelja i djece sa socio-demografskim obilježjima odgajatelja kao i sa socio-demografskim obilježjima djece i roditelja. Utvrđena je, također, da je viša kvaliteta prilagodbe povezana sa starijom djecom i djevojčicama. Time je ujedno potvrđena druga pretpostavka, prema kojoj se: *“ Očekuje se postojanje značajne povezanosti između sigurne privrženosti, veće razine kvalitete prilagodbe te viših razina dobrobiti djece (veće osjetljivosti majke, više socijalnosti, a niže*

emocionalnosti u okviru temperamenta djeteta, te bliskijeg odnosa s odgajateljima). Kao i u prethodnim istraživanjima, očekuje se da će viša kvaliteta prilagodbe biti povezana sa starijom djecom i djevojčicama.”

U kontekstu ovog istraživanja potrebno je ukazati na njegova ograničenja i doprinose. Ograničenje je, u prvom redu, opsežnost upitnika koji zahtijeva od odgajatelja izdvajanje dostatnog vremena za njegovo relevantnost te veliki raspon djece u prigodnom uzorku (prosječno 11,7 djece). Osim toga, u istraživanju su sudjelovali mlađi odgajatelji (u rasponu od 24 do 38 godina) s manjim radnim stažem čije su procjene znatno više na pozitivne obrasce privrženosti od starijih odgajatelja. Kako bi se subjektivnost procjena svela na minimum uputno bi bilo svođenje edukacije odgajatelja na istu razinu prije provedbe istraživanja te korištenje slučajnog uzorka s izjednačenim socio-demografskim karakteristikama odgajatelja, radnog staža, ali i djece.

Doprinosa ovog istraživanja ogleda se u upoznavanju odgajatelja vrtića u kojem je provedeno istraživanje s faktorima koji su povezani s tijekom adaptacije djece, što im može biti od velike važnosti u njihovom budućem radu. Uz pomoć provedenog istraživanja odgajatelji mogu lakše prevenirati buduće, eventualne poteškoće u radu i planirati rad s djecom različitih vrsta privrženosti i različitog temperamenta. Osim toga, mogu veću pažnju usmjeriti na suradnju s roditeljima, a u svrhu dobrobiti djece i olakšanja prilagodbe na vrtić.

7. LITERATURA

Ahnert, L. i Lamb, M.E. (2000). Shared Care: Establishing a Balance Between Home and Child Care Settings. *Child Development*, 74(4), 1044-1049.

Ahnert, L., Piquart, M. i Lamb, M.E. (2006). Security of children's relationships with nonparental care providers: A meta-analysis. *Child development*, 77(3), 664-679.

Ainsworth, M.D.S. (1979). *Attachment as Related to Mother-Infant Interaction*. U: J.S. Rosenblatt i sur. (ur.), *Advances in the Study of Behavior*, (Vol. 9, str. 1-51). New York, San Francisco, London: Academic Press.

Ajduković, M. i Keresteš, V. (ur.) (2020). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.

Barnas, M.V. i Cummings, E.M. (2000). Caregiver stability and toddlers' attachment-related behavior towards caregivers in day care. *Infant Behavior and Development*, 17(2), 141-147.

Belsky, J. i Fearon, R.M.P. (2003). Early attachment security, subsequent maternal sensitivity, and later child development: Does continuity in development depend upon continuity of caregiving? *Attachment & Human Development*, 4(3), 361-387.

Ben-Arieh, A., Casas, F., Korbin, J.E i Frones, I. (2014). Multifaceted Concept of Child Well-Being. U: A. Ben-Arieh i sur. (ur.), *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (str. 1-27). Dordrecht: Springer Netherlands.

Berk, L.E. (2007). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Zagreb: Naklada Slap.Bohan-Baker.

Bohan-Baker, M. i Little, P.M.D. (2002). *The Transition to Kindergarten: A Review of Current Research and Promising Practices to Involve Families*. Pribavljeno 11.07.2022., sa: <https://archive.globalfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/the-transition-to-kindergarten-a-review-of-current-research-and-promising-practices-to-involve-families>

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664-678.

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(5), 759-775.

Brzezińska, A.I., Czub, M. i Ożadowicz, N. (2013). Adaptation of three-year-old child to preschool environment. *Edukacja*, 6(1), 25-40.

Bureau, J.-F., Martin, J., Yurkowski, K., Schmiedel, S., Quan, J., Moss, E., Deneault, A.A. i Pallanca, D. (2017). Correlates of child-father and child-mother attachment in the preschool years. *Attachment & human development*, 19(2), 130-150.

Buss, A.H. (1991). The EAS Theory of Temperament. U J. Strelau i A. Angleitner (ur.), *Exploartion in Tempeament. Perspectives on Individual Differences* (43-60). Boston: Springer.

Colin, V. L. i Low, N. (1991). *Infant Attachment: What We Know Now*. Washington: Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation U.S. Department of Health and Human Services. Pribavljeno 12.07.2023., sa <https://aspe.hhs.gov/reports/infant-attachment-what-we-know-now-0>

Commodari, E. (2013). Preschool Teacher Attachment, School Readiness and Risk of Learning Difficulties. *Early Childhood Research Quarterly* 28(19), 123-133.

Connell, C.M. i Prinz, R.J. (2002). The impact of childcare and parent-child interactions on school readiness and social skills development for low-income African American children, *Journal of School Psychology*, 40(2), 177-193.

Contreras, J.M., Kerns, K., Weimer, B.L. i Gentzler, A.L. (2000). Emotion Regulation as a Mediator of Associations Between Mother-Child Attachment and Peer Relationships in Middle Childhood. *Journal of Family Psychology*, 14(1), 111-124.

Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Datler, W., Ereky-Stevens, K., Hover-Reisner, N. i Malmberg, L.E. (2012). Toddlers' Transition to Out-of-Home Day Care: Settling Into a New Care Environment. *Infant Behavior and Development*, 35(3), 439-451.

Došen-Dobud, A. (2004). *S djecom u jaslicama*. Zagreb: Alinea.

Ereky-Stevens, K., Funder, A., Katschnig, T., Malmberg, E. i Datler, W. (2018). Relationship Building Between Toddlers and New Caregivers in Out-of-Home Childcare: Attachment Security and Caregiver Sensitivity. U: L. Justice (ur.), *Early Childhood Research Quarterly* (Vol. 42., str. 270-279). Columbus: Ohio State University.

Etzion-Carasso, A. i Oppenheim, D. (2000). Open mother-pre-schooler communication: Relations with early secure attachment. *Attachment & Human Development*, 2(3), 347-370.

Fein, G.G., Gariboldi, A. i Boni, R. (1993). The adjustment of infants and toddlers to group care: The first 6 months. *Early Childhood Research Quarterly*, 8(1), 1-14.

Frančešević, D. i Sindik, J. (2014). Odnos doživljaja sagorijevanja u radu, emocionalne kompetencije i obilježja posla odgajateljica predškolske djece. *Acta Iadertina*, 11(1), 47-58.

Gersamia, I. i Imadedze, N. (2015). Difficulties in social adaptation of a child to kindergarten: research of factors. *Forum Pedagogiczne*, 5(2), 253-263.

Gomez, R.M.S. i Pereira, A.S. (2014). Influence of Age and Gender in Acquiring Social Skills in Portuguese Preschool Education. *Psychology*, 5(2), 99-103.

Halužan, M. (2020). Kvaliteta privrženosti djece rane predškolske dobi roditelja (skrbniku) u fazi prilagodbe na jaslice. U: S. Tatalović Vorkapić (ur.). *Psihologija privrženosti i prilagodba u dječjem vrtiću, Psihologija dobrobiti djece*. (Vol. 1., str. 11-20). Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Heinrich, C.J. (2014). Parents' employment and children's wellbeing. *Future Child*, 24(1), 121-146.

Herrman, H.M.D., Stewart, D.E., Diaz-Granados, N., Berger, E.L., Jackson, B. i Yuen, T. (2011). What Is Resilience?. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 258-265.

Howell, K.H., Graham-Bermann, S.A., Czyz, E. i Lilly, M. (2010). Assessing Resilience in Preschool Children Exposed to Intimate Partner Violence, *Violence and Victims*, 25(2), 150-164.

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., Preuzeto 17.12.2022., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=424>

Human Services. Pribavljeno 15.06.2022., sa <https://aspe.hhs.gov/sites/default/files/private/pdf/73816/inatrpt.pdf>

Jerome, E. M., Hamre, B. K. i Pianta, R. C. (2009). Teacher–child relationships from kindergarten to sixth grade: Early childhood predictors of teacher-perceived conflict and closeness. *Social Development* 18(4), 915-945.

Katz, L.G. i McClellan, E. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije: uloga odgajatelja i učiteljica*. Zagreb: Educa.

Kerns, K.A. i Aspelmeier, J. E. (2001). Parent-Child Attachment and Monitoring in Middle Childhood. *Journal of Family Psychology*, 15(1), 69-81.

Marjanovič-Umek, Lj. (2013). Privrženost djece u dobi od 5 do 7 godina i osobine ličnosti majke. *Suvremena psihologija*, 16(1), 5-20.

Mathiesen, K. S. i Tambs, K. (1999). The EAS Temperament Questionnaire – Factor Structure, Age Trends, Reliability, and Stability in a Norwegian Sample. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(3), 431-439.

McLeod, S. (2009). *Attachment theory*. Pribavljeno 2.07.2022., sa <https://www.simplypsychology.org/attachment.html>

Mihić, I., Divljan, S. i Stojić, O. (2010). Procena kvaliteta sigurne baze u odnosu sa majkom na jaslenom uzrastu: primer ljestvice. *Primenjena psihologija*, 3(4), 347-355.

Mihić, I., Divljan, S., Stojić, O. i Đilas, N. (2011). *Vrtić kao baza emocionalne sigurnosti – jačanje kapaciteta za socioemocionalni razvoj djeteta*. Zemun: Publik praktikum.

Mikulincer, M. i Shaver, P. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive. *Motivation and Emotion*, 27(2), 77-102.

Mlinarević, V. i Tomas, S. (2010). Partnerstvo roditelja i odgojitelja – čimbenik razvoja socijalne kompetencije djeteta. *Magistra ladertina*, 5(1), 143-158.

National Collaborating Centre for Mental Health (UK) (2015). *Children's Attachment: Attachment in Children and Young People Who Are Adopted from Care, in Care or at High Risk of Going into Care. NICE Guideline (26)*. London: National Institute for Health and Care Excellence (NICE), Pribavljeno 18.05.2023., sa <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK338143/>

Ngure, W.W. i Amollo, P.O. (2017). Influence of Parental Marital Status on Academic Achievement of Preschool Children in Embakasi, Nairobi, Kenya. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 5(2), 37-42.

Obradović, J. (2012). How can the study of physiological reactivity contribute to our understanding of adversity and resilience processes in development? *Development and Psychopathology*, 24(2), 371-387.

Obradović, J. (2016). Physiological Responsivity and Executive Functioning: Implications for Adaptation and Resilience in Early Childhood. *Child Development Perspectives*, 10(1), 65-70.

O'Connor, T.G., Matias, C., Futh, A., Tantam, G. i Scott, S. (2013). Social learning theory parenting intervention promotes attachment-based caregiving in young children: Randomized clinical trial. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 42(3), 358-370.

Ogbemudia, M.I. i Alasa, M.V. (2013). Influence of home environment on the academic performance of primary five pupils' in English Language in Orhionmwon Local Government Area of Edo State. *Merit Research Journal of Education and Review*, 1(5), 120-125.

Pianta, R.C. (2001). *Student-Teacher Relationship Scale: Professional Manual*. Lutz: Psychological Assessment Resources.

Pernar, M. (2010). Roditeljstvo. *Medicina Fluminensis*, 46(3), 255-260.

Purper-Ouakil, D. (2017). EAS Temperament Model. U: *Encyclopedia of Personality and Individual Differences* (str. 1-3), Pribavljeno 19.11.2022., https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-28099-8_745-1

- Rendulić, D. i Veselinović, Z. (2001). Smanjivanje stresa kod djece i njihovih obitelji u procesu prilagođavanja na vrtić. *Napredak*, 142(1), 51-60.
- Rimm-Kaufman, S.E. i Pianta, R.C. (2000). An Ecological Perspective on the Transition to Kindergarten. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21(5), 491-511.
- Rosić, V. i Zloković, J. (2003). *Modeli suradnje obitelji i škole*. Đakovo: Tempo d.o.o.
- Ryan, R.M. i Deci, E.L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Sindik, J. i Basta-Frljić, R. (2008). Povezanost karakteristika temperamenta i spremnosti djece za školu. *Magistra ladertina*, 3(3), 147-168.
- Skopljak, E. i Burić, H. (2012). Razvojna mapa djeteta kao podrška prijelazu. *Djeca u Europi*, 4(7), 27-28.
- Smojver-Ažić, S. (2020). Teorijski i empirijski opis privrženosti. U: S. Tatalović Vorkapić (ur.). *Psihologija privrženosti i prilagodba u dječjem vrtiću, Psihologija dobrobiti djece*. (Vol. 1., str. 11-20). Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Soltis, J. (2004). The signal functions of early infant crying. *Behavioral Brain Sciences*, 27(4), 443-458.
- Sroufe, L.A. (1985). Attachment Classification from the Perspective of Infant-Caregiver Relationships and Infant Temperament. *Child Development*, 56(1), 1-14.
- Starc, B., Čudina-Obradović, M., Letica, M., Profaca, B. i Pleša, A. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Tatalović Vorkapić, S. i Lončarić, D. (2014). Validacija hrvatske verzije Ljestvice socio-emocionalne dobrobiti i otpornosti predškolske djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(2), 102- 117.

Tatalović Vorkapić, S. i Lončarić, D. (2015). Measuring Preschool Children Temperament: Implications for Preschool Care and Education Practice. *International Journal of Educational Psychology*, 4(3), 280-304.

Tatalović Vorkapić, S., Čargonja-Pregelj, Ž. i Mihić, I. (2015). Validacija ljestvice za procjenu privrženosti djece rane dobi u fazi prilagodbe na jaslice. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 51(2), 1-15.

Tatalović Vorkapić, S. (2020). Uvodno o značajnim konceptima: privrženosti, prijelazu, prilagodbi i povezivanju. U: S. Tatalović Vorkapić (ur.). *Psihologija privrženosti i prilagodba u dječjem vrtiću, Psihologija dobrobiti djece*. (Vol. 1., str. 11-20). Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Tatalović Vorkapić, S. i Pauletić, I. (2020). Perspektiva odgajatelja o organizaciji prijelaza i prilagodbe djece u dječjim vrtićima Primorsko-goranske županije: kvantitativna analiza. U: S. Tatalović Vorkapić (ur.). *Psihologija privrženosti i prilagodba u dječjem vrtiću, Psihologija dobrobiti djece*. (Vol. 1., str. 59-104). Rijeka: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Vasta, R., Haith, M. i Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Waters, E. i Cummings, E.M. (2000). A Secure Base from Which to Explore Close Relationships. *Child Development*, 71(1), 164-172.

Weitoft, G.R., Hjrn, A., Haglund, B. i Rosén, M. (2003). Mortality, severe morbidity, and injury in children living with single parents in Sweden: a population-based study. *The Lancet*, 361(9354), 289-295.

Wenar, C. (2003). *Razvojna psihopatologija i psihijatrija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Wildenger, L.K. (2011). *The Transition to Kindergarten: Impact of Transition Preparation on Socio-Behavioral Outcomes for Children with and without Disabilities*, Psychology - Dissertations, 165, Pribavljeno 18.06.2022., sa https://surface.syr.edu/psy_etd/165

Wolery, M. (1999). Children with Disabilities in Early Elementary School. U: R.C. Pianta i M.J. Cox (ur.). *The Transition to Kindergarten*. (str. 253-281). Baltimor: Paul H. Brookes.